

Aspecten van geweldpleging naar de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie

Cor Gutter

Vakgroep Strafrecht, Juridische Faculteit, Erasmus Universiteit Rotterdam
September 1973 (Op onderdelen gewijzigd en aangevuld (2011))

Inhoud

Inleiding

Hoofdstuk 1. Sommige vormen en wegen van geweld - p. 2

Hoofdstuk 2

2.1. Plaatsing van M als 'minderjarige' in 'de ouderlijke woning' - p. 4

2.2. Ouderlijke en gewapende macht - p. 5

2.3. Geweld gestuit, of de zaak van de 'Sosjale Joenit' - p. 8

Hoofdstuk 3

3.1. Plaatsing van M als 'psychiatrisch patiënt' in een psychiatrische inrichting - p. 13

3.2. 'Psychiatrische patient' - vogelvrij? - p. 13

3.2.1. Psychiaters en rechters - duwers of tegenhouders? - p. 18

3.2.2. Het probleem van de ontbrekende remmen - p. 20

3.3. Enige redenen tot verwondering - p. 21

Hoofdstuk 4

4.1. Plaatsing van M in 'de gevangenis' - p. 25

4.2. Over plaatsing van M in de positie 'misdadig(er)' - p. 31

Aangehaalde literatuur - p. 32

Inleiding

Tot de belangrijkste onderwerpen van het vak 'strafrecht', zoals dat aan de juridische faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam – evenals trouwens aan die van de andere instellingen van wetenschappelijk onderwijs in Nederland, v.z.v. een juridische faculteit daar deel van uitmaakt – wordt gedoceerd, behoren bepaalde vormen van geweldpleging tegen mensen.

Bij de bestudering daarvan in het kader van dat vak ligt overigens de nadruk doorgaans niet op geweldpleging zelf, maar op voorschriften die in de Nederlandse staatsorganisatie aangaande die vormen van geweldpleging zijn vastgesteld.

Daarbij gaat het gewoonlijk ook weer niet over ál die voorschriften, maar over een bepaalde selectie daaruit. Eén van de selectiecriteria die door de betrokken docenten plegen te worden gehanteerd leidt er toe, dat meestal alleen voorschriften aan de orde komen die naar hun mening in de periode waarin het vak voor een bepaalde groep studenten wordt gedoceerd, als 'de geldende voorschriften' worden beschouwd, of tenminste kunnen worden beschouwd, door mensen die in de genoemde staatsorganisatie een ambtelijke positie bezetten.

Meestal gaat het daarbij om voorschriften die binnen die staatsorganisatie inderdaad *op schrift gesteld* zijn, en die op een tijdstip, voorafgaande aan de bedoelde doceerperiode, verder een bepaalde procedure hebben 'doorlopen' en daarin het stadium hebben bereikt dat in die organisatie officieel doorgaat voor de 'vaststelling' van voorschriften, terwijl ze tenslotte door die organisatie op de één of andere manier zijn gepubliceerd.

Dergelijke voorschriften worden in die organisatie aangeduid met termen als 'de wet', 'wettelijke voorschriften' e.d. Willen ze in de betrokken doceerperiode worden gerekend tot wat in die

staatsorganisatie als 'de geldende voorschriften' wordt beschouwd, dan zal er verder door deze organisatie vóór deze periode geen voorschrift moeten zijn vastgesteld en gepubliceerd, inhoudende dat ze zijn 'ingetrokken'.

Dergelijke voorschriften zullen in het hiernavolgende worden aangeduid als 'de voorschriften' of 'de huidige voorschriften' van de Nederlandse staatsorganisatie.

Met de term 'het strafrechtsapparaat' wordt in het navolgende bedoeld op een onderdeel van die staatsorganisatie, namelijk het min of meer hiërarchisch opgebouwde "geheel" dat gevormd wordt door het ministerie van justitie, het openbaar ministerie (afgekort: O.M.) en de politie, voor zover deze zich met "strafzaken" bezig houden (zie [Gutter 1969a](#)).

Hoofdstuk 1.

Sommige vormen en wegen van geweld

De belangrijkste vormen van geweld die onderwerp zijn van het vak 'strafrecht', maken deel uit van een grotere reeks van vormen van geweldpleging tegen mensen die in de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie als denkbaar en – indien aan bepaalde eisen is voldaan – toelaatbaar worden aangemerkt of verondersteld.

Het *denkbare* verloop van die vormen van geweldpleging kan aan de hand van die voorschriften als volgt worden geschetst: iemand die in staat is om te lopen – laten we zeggen: M – bevindt zich in Nederland in wat hij als zijn eigen woning beschouwt of, met diens toestemming, in andermans woning, dan wel op straat of een andere 'openbare' plaats; hij wordt daar opgepakt, overgebracht naar een plaats die op de één of andere manier van de eerstbedoelde plaatsen is afgescheiden, en daar losgelaten; maakt hij dan aanstalten om weer naar één van de eerstbedoelde plaatsen terug te gaan, dan wordt hij beetgepakt en tegengehouden; lukt het hem toch, dan begint het proces opnieuw. (Kortheidshalve worden hier en in het navolgende voor de 3e persoon enkelvoud de termen 'hij', 'hem' en 'zijn' gebruikt, ongeacht of het gaat om een mannelijke of vrouwelijke persoon.)

Deze vormen van geweldpleging zijn volgens de huidige voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie alleen toelaatbaar, als aan bepaalde eisen is voldaan. In de besluitvormingsprocessen binnen die organisatie aangaande die toelaatbaarheid worden 2 soorten categorieën gebruikt, namelijk bepaalde categorieën van personen en bepaalde categorieën van plaatsen. De belangrijkste van die *persoonscategorieën* zijn: 'vreemdeling', 'lijder aan een besmettelijke ziekte', 'minderjarig(e)', '(ingelijfd) dienstplichtig(e)', 'krankzinnige', 'misdadiger' en 'psychopaat'.

Deze categorieën zijn opgesomd in de linkerkolom van Schema 1. In de rechterkolom zijn de bedoelde *plaatscategorieën* te vinden, en wel in de volgorde die bepaald wordt door de volgorde van de *persoonscategorieën* in de linkerkolom. In de bedoelde besluitvormingsprocessen zijn de twee soorten categorieën namelijk middels relaties met elkaar verbonden, en wel in die zin, dat voor iemand die volgens de criteria van die organisatie gerekend wordt tot één van de genoemde *persoonscategorieën*, veelal een plaats die volgens die criteria tot één van de genoemde *plaatscategorieën* behoort, in geval van geschil als 'de voor hem aangewezen plaats' wordt aangemerkt.

Eén van de vereisten voor de toelaatbaarheid van een van de bedoelde vormen van geweldpleging op M die in de voorschriften van die organisatie – of, in de besluitvormingsprocessen binnen die organisatie, op een andere manier – tot uitdrukking komen, kan nu als volgt worden omschreven: M dient, naar de criteria die officieel in die organisatie worden gehanteerd, 'gerekend' te worden tot tenminste één van de bedoelde *persoonscategorieën*; en de plaats waarheen hij wordt overgebracht dient volgens die criteria 'gerekend' te worden tot één van die *plaatscategorieën*, en wel tot die categorie die naar de bedoelde opvattingen bij die *persoonscategorie* behoort, dus tot 'de voor hem aangewezen plaats(en)'.

Schema 1. Persoons- en plaatscategorieën, gehanteerd in de officiële besluitvormingsprocessen binnen de Nederlandse staatsorganisatie betreffende de toelaatbaarheid van geweldpleging jegens personen in Nederland

<u>Persoonscategorieën</u>	<u>Plaatscategorieën</u>
'vreemdeling'	'over de grens', 'het land van herkomst', 'zijn eigen land'
'lijder aan een besmettelijke ziekte'.....	'inrichting bestemd voor de verpleging van lijdens aan besmettelijke ziekten'
'minderjarig(e)	'de ouderlijke woning'
'(ingelijfd) dienstplichtig(e)'.....	'zijn onderdeel' ('de kazerne')
'krankzinnig(e)'	'het krankzinnigengesticht', 'de psychiatrische inrichting'
'misdadig(er)'	'de gevangenis', 'de penitentiaire inrichting'
'psychopaath'	'inrichting bestemd voor de verpleging van psychopathen'

Eén van de vereisten voor de toelaatbaarheid van een van de bedoelde vormen van geweldpleging op M die in de voorschriften van die organisatie – of, in de besluitvormingsprocessen binnen die organisatie, op een andere manier – tot uitdrukking komen, kan nu als volgt worden omschreven: M dient, naar de criteria die officieel in die organisatie worden gehanteerd, 'gerekend' te worden tot tenminste één van de bedoelde persoonscategorieën; en de plaats waarheen hij wordt overgebracht dient volgens die criteria 'gerekend' te worden tot één van die plaatscategorieën, en wel tot die categorie die naar de bedoelde opvattingen bij die persoonscategorie behoort, dus tot 'de voor hem aangewezen plaats(en)'.

In zijn opzet dateert dit plaatsingssysteem uit de Middeleeuwen. Men kan het als een soort erfstuk beschouwen, dat door degenen die in 1814/1815 de huidige Nederlandse staatsorganisatie op touw zetten, werd overgenomen van personen die in de voorafgaande staatsorganisatie(s) op het grondgebied dat tegenwoordig 'Nederland' genoemd wordt, posities hadden bezet, zoals dezen het weer van hun voorgangers hadden overgenomen.

In de tijd die er sinds de Middeleeuwen verstreken is, hebben er zich wijzigingen in dit 'systeem' voorgedaan. Zo werden er bijv. nieuwe persoons- of plaatscategorieën in opgenomen, of er werden categorieën uit verwijderd. Maar sommige categorieën hebben er zich vanaf het begin tot op heden in kunnen handhaven, zoals bijv. 'vreemdeling'. Een categorie die er pas vrij kort geleden in werd opgenomen, is 'psychopaath'; dat gebeurde in het eerste kwart van de 20ste eeuw.

Verder zijn er in de loop van de tijd tal van 'verfijningen' in het systeem aangebracht. Zo'n verfijning vormde bijv. de voorziening die men kan aanduiden als '(officiële) verlening van toestemming tot verblijf buiten de aangewezen plaats'. Voor elk van de plekken die tot een categorie van (aangewezen) plaatsen behoren, is er volgens criteria, geformuleerd of gehanteerd binnen de Nederlandse staatsorganisatie, doorgaans tenminste één persoon aan te wijzen die, wat die organisatie betreft,

bevoegd is om aan iemand die volgens de officiële opvattingen binnen die organisatie op die plaats 'thuishoort', toestemming te geven tot verblijf buiten die plaats. Wat 'de ouderlijke woning' betreft is dat bijv. veelal een 'ouder' van de betrokken 'minderjarige', en voor 'de gevangenis' valt volgens die criteria de persoon aan te wijzen die in de Nederlandse staatsorganisatie de positie 'minister van justitie' bezet (artt. 46 en 47 Beginselenwet Gevangeniswezen).

De genoemde vormen van geweldpleging spelen in dit plaatsingssysteem van de Nederlandse staatsorganisatie een belangrijke rol: ze dienen ertoe om degenen die volgens de officiële opvattingen binnen die organisatie tot één van de genoemde persoonscategorieën behoren, [als er geschil ontstaat over de plaats waar ze zich dienen op te houden,]

a) voor zover ze zich – zonder de toestemming van iemand die, wat die organisatie betreft, tot het geven daarvan bevoegd is – *buiten* de in dat systeem voor hen 'aangewezen plaats(en)' bevinden, naar zo'n 'aangewezen plaats' over te brengen, en

b) voor zover ze zich *op* een in dat systeem voor hen 'aangewezen plaats' bevinden: hen daar te houden, behoudens toestemming tot een verblijf elders, verleend door iemand die daartoe, wat die organisatie betreft, bevoegd is.

In de voorschriften van de bedoelde staatsorganisatie vindt men voor de toelaatbaarheid van die vormen van geweldpleging m.b.t. sommige van die persoons- en plaatscategorieën verder het vereiste geformuleerd, dat *eerst* een bepaalde procedure gevolgd wordt.

Heel summier zijn, wat dat betreft, de eisen waaraan voldaan moet zijn, voordat M als 'minderjarige' – ongeacht zijn wil – in 'de ouderlijke woning' geplaatst of vastgehouden mag worden. Op zulke plaatsingen, en enkele problemen die zich daarover de laatste tijd hebben voorgedaan, wordt ingegaan in Hoofdstuk 2.

Iets uitvoeriger zijn de voorschriften betreffende de plaatsing van M als 'krankzinnige' op een plek die binnen die organisatie werd of wordt aangeduid met termen als 'krankzinnigengesticht' of 'psychiatrische inrichting'. Als die plaatsing gebeurt via een zogenaamde 'strafrechtelijke procedure' zijn ze zelfs veel uitvoeriger.

Over de voor deze plaatsingen vastgestelde procedures, en de 'stappen' die daarin o.a. voorkomen van personen die binnen die organisatie de positie 'arts' of 'psychiater', dan wel 'rechter', bezetten, en het verband van die procedures met de positie van mensen die 'vrijwillig' op zo'n plek verblijven, of wier plaatsing 'op vrijwillige basis' op zo'n plek wordt overwogen, gaat Hoofdstuk 3.

M's plaatsing als 'misdadiger' in 'de gevangenis' komt aan de orde in Hoofdstuk 4.

Hoofdstuk 2

2.1. Plaatsing van M als 'minderjarige' in 'de ouderlijke woning'

Als 'minderjarige' mag M volgens de voorschriften van de genoemde staatsorganisatie gewoonlijk – d.w.z. als zijn ouders volgens de criteria van de die organisatie 'in het bezit' zijn van de 'ouderlijke macht' over hem, en behoudens bepaalde beslissingen, over zijn verblijfplaats genomen door personen in dienst bij die organisatie (zie bijv. artt. 261 e.v. B.W.) – vrijwel zonder vorm van proces naar 'de ouderlijke woning' getransporteerd worden, hetzij door de ouders zelf, hetzij – op hun verzoek – door anderen.

Wat deze laatste groep van gevallen betreft heeft zich overigens de laatste tijd een ontwikkeling voorgedaan die, als zij doorzet, aan geweldpleging in het kader van het genoemde plaatsingssysteem de weg zal afsnijden, althans waar het gaat om mensen boven de leeftijd van 12 à 13 jaar.

Deze ontwikkeling is interessant genoeg om er hier wat nader op in te gaan, al kunnen er slechts enkele aspecten van aan de orde worden gesteld. We zullen zien dat het verlaten van 'de ouderlijke woning' door een 'minderjarige' zonder toestemming van een, wat de Nederlandse staatsorganisatie betreft, tot het geven daarvan bevoegd iemand voor andere organisaties aanleiding is gaan vormen tot het creëren en, in individuele gevallen, op gang brengen van een procedure die er naar de mening van degenen die bij die organisaties werkzaam zijn, op gericht is, de 'minderjarige' er zelf in een zo groot mogelijke vrijheid over te doen beslissen, of hij binnen of buiten 'de ouderlijke woning' wenst te blijven.

2.2. Ouderlijke en gewapende macht

Weten de ouders van een 'minderjarige' die zich zonder hun toestemming uit 'de ouderlijke woning' heeft verwijderd, niet waar hij of zij zich bevindt, en willen ze de terugkeer van die 'minderjarige' bewerkstelligen, dan kan het gebeuren, dat ze zich wenden tot iemand waarvan ze weten dat hij een positie bezet in één van die onderdelen van de Nederlandse staatsorganisatie, die tezamen vaak als 'de politie' worden aangeduid.

Doen ze dat, dan vinden ze die persoon veelal bereid om aan hun verzoek, de verblijfplaats van de betrokkene te achterhalen en voor diens terugkeer naar hun woning te zorgen, 'officieel' gevolg te geven. 'Officieel' – dat wil zeggen, dat hun verzoek door hem wordt opgevat als een 'verzoek om opsporing, aanhouding en terugbrenging' van de betrokkene, en dat het als een verzoek, door hemzelf uit hoofde van de genoemde positie gedaan, samen met de gegevens die hem door de ouders over de betrokkene zijn verstrekt, wordt opgenomen in het informatie-, speur- en dwangstelsel van de bedoelde onderdelen van de Nederlandse staatsorganisatie, waartoe hij in die positie toegang heeft.

Zijn bereidheid daartoe hangt samen met de positie die 'ouders' in de officiële ideologie van de Nederlandse staatsorganisatie innemen ten opzichte van hun ('minderjarige') kinderen. Men vindt die officiële opvattingen verwoord in het hieronder gegeven citaat van Kamminga c.s., maar ook bijv. op verschillende plaatsen in het Rapport van de commissie, in 1965 door de toenmalige 'minister van justitie' in de Nederlandse staatsorganisatie ingesteld voor de herziening van het 'Kinderbeschermingsrecht', welk rapport onder de titel 'Jeugdbeschermingsrecht' in 1971 bij de Staatsuitgeverij in Den Haag is verschenen. Zo vindt men daar de ouders op pag. 105 aangeduid als 'de natuurlijke, door hun eigen wil daartoe geroepen en door de wetgever erkende uitoefenaars van gezag' over hun 'minderjarige' kinderen. (Dat gebeurt in een ook overigens zeer duistere passage over 'legitimiteit', een duisterheid die trouwens de meeste uitlatingen waarin die term optreedt, met elkaar gemeen hebben; op de onduidelijkheid van die term, en van datgene waarheen met die term verwezen wordt, wordt ook gewezen door Wallerstein (Wallerstein 1973 pag. 1572-1573.)

Als hun krachten tegenover de 'minderjarige' tekortschieten, mogen de ouders volgens die officiële opvattingen aanspraak maken op de assistentie van andere 'uitoefenaars van gezag', waarbij dan in de ideologie van die staatsorganisatie al heel snel gedacht dient te worden aan 'de politie'.

De opneming van de naam en van andere gegevens van een 'minderjarige', met het verzoek om zijn of haar 'opsporing, aanhouding en terugbrenging', in het informatie-, speur- en dwangstelsel van de Nederlandse politie betekent, dat hij of zij binnen (dit samenstel van onderdelen van) de Nederlandse staatsorganisatie wordt aangemerkt als iemand die in het kader van het genoemde plaatsingssysteem tot object van geweldpleging mag worden gemaakt.

De toelaatbaarheid van die geweldpleging wordt, naar het lijkt, tot op vrij grote hoogte verondersteld in de uit de jaren 1881-1886 daterende voorschriften van die staatsorganisatie, zoals die te vinden zijn in art. 280 Wetboek van Strafrecht, alsook in de volgende uitspraken, in 1972 gedaan door de heren Kamminga, Gerbrandy en Cohen Tervaert, en wel in de positie 'raadsheer in het gerechtshof te Amsterdam', die zij op dat ogenblik binnen de Nederlandse staatsorganisatie bezetten. Kamminga c.s. overwogen het volgende.

"Krachtens art. 246... B.W. bezitten gedurende hun huwelijk de ouders de ouderlijke macht over hun kinderen. Blijkens art. 245 van gemeld Wetboek zijn de ouders verplicht hun minderjarige kinderen te verzorgen en op te voeden. Het moet er voor gehouden worden dat beide bepalingen nauw samenhangen in die zin dat – enerzijds – het gezag dat de ouders over hun minderjarige kinderen uitoefenen strekt tot een deugdelijke verzorging en opvoeding van die kinderen en also in hun belang aan de ouders is opgedragen doch – anderzijds – zolang geen maatregel van kindbescherming is genomen, krachtens de wet bij uitsluiting aan de ouders toekomt de beslissing hoe verzorging en opvoeding dienen plaats te hebben.

Indien het in art. 280 Wetboek van Strafrecht bedoelde geval zich voordoet dat een minderjarige zich onttrokken heeft aan het wettig over hem gesteld gezag, zouden derhalve de ouders die dit gezag in het belang van het kind hebben uit te oefenen in beginsel in hun plicht tot verzorging en opvoeding tekortschieten indien zij nalieten, onverwijld de verblijfplaats van de minderjarige op te sporen en te zorgen dat deze terugkomt ter plaatse die zij, de ouders, voor de verzorging en opvoeding de meest dienstige achten.

Uiteraard zijn, indien de minderjarige is weggelopen en niet terstond te vinden is, justitie en politie de eerst aangewezenen tot wie de ouders zich te dien einde kunnen wenden. Derhalve kan en mag in het algemeen, gezien de plicht van de ouders en de taak van justitie en politie, alsdan een opsporing niet achterwege blijven..." (Kamminga c.s. 1972 p. 221; door mij in de directe rede omgezet, C.G.)

Deze uitlatingen zijn o.a. interessant omdat daarin, naar het lijkt, de 'officiële opvattingen' binnen de genoemde staatsorganisatie aangaande de relaties tussen 'minderjarigen', 'de ouders' en 'de politie' vrij omstandig worden verwoord. Dit dient intussen niet aldus te worden verstaan, dat allen – of zelfs maar een meerderheid van hen – die in die organisatie een ambtelijke positie bezetten, die opvattingen de juiste achten, laat staan, dat zij die van ganser harte zouden onderschrijven, maar meer in deze zin, dat die opvattingen als het ware het kader vormen voor de officiële besluitvormingsprocessen binnen die organisatie, en dat er – zeker onder hen die in die organisatie een positie bezetten in 'het strafrechtsapparaat' of in 'de gerechten' – vermoedelijk niet velen bereid zijn om openlijk te doen blijken, dat zij die opvattingen onjuist achten.

Maar binnen het kader van die 'officiële opvattingen' waren en zijn er – zoals trouwens in de laatste volzin van de aangehaalde uitspraken van Kamminga c.s. tot uitdrukking komt in de woorden 'in het algemeen' – nog zeer uiteenlopende meningen en beslissingen denkbaar aangaande de vraag, wat 'de politie' in voorkomende gevallen dient te doen, a) ten aanzien van 'minderjarigen' waarvan ze verneemt, dat ze zonder toestemming van de ouders 'de ouderlijke woning' hebben verlaten, en b) ten aanzien van andere personen en organisaties die zich de 'opvang' van dergelijke 'minderjarigen' ten doel stellen.

Ook op dit punt deed zich in het verleden, en doet zich tot op grote hoogte nog steeds, een verschijnsel voor, dat men m.b.t. tal van aspecten van denkbare activiteiten van personen, in dienst bij 'de politie', kan opmerken: het verschijnsel, dat binnen de Nederlandse staatsorganisatie op een vrij 'hoog niveau' officiële opvattingen worden geformuleerd over wat politie 'in het algemeen' dient te doen of te laten, terwijl aan 'de mensen van de politie' wordt overgelaten om uit te zoeken, hoe ze zich in verband met die 'officiële opvattingen' zullen gedragen ten opzichte van de dingen waarmee ze in het dagelijkse leven worden – of kunnen worden – geconfronteerd.

Bij deze alledaagse beslissingsprocessen staat voor hen vermoedelijk maar één ding vast: dat het volstrekt uitgesloten is om zich inderdaad 'in het algemeen' te gedragen in overeenstemming met al die 'officiële opvattingen'. Ze hebben daarin alleen al om de volgende reden gelijk: die 'officiële opvattingen' werden en worden meestal geformuleerd door mensen die posities bezetten in 'gerechten' of 'ministeries', in 'het parlement' of in 'het openbaar ministerie', en weinig of geen benul hadden en hebben van de dingen waarover ze die 'officiële opvattingen' ten beste geven.

Vaak zijn die mensen juristen: lieden wier universitaire opleiding er, wat de Nederlandse staatsorganisatie betreft, in hoofdzaak op was – en veelal nog is – gericht, hun te leren, hoe men in die staatsorganisatie officiële opvattingen formuleert, welke opvattingen binnen die staatsorganisatie, in de periode van hun studie, als de belangrijkste officiële opvattingen m.b.t. bepaalde terreinen worden beschouwd, en aan welke eisen naar die officiële opvattingen voldaan moet zijn, willen mensen binnen die organisatie bevoegd zijn om – in de vorm van 'wetten' of andere soorten voorschriften, in de vorm van 'vonnissen', of in andere vormen – officiële opvattingen te formuleren. Koopmans drukte dit kort geleden als volgt uit:

"Het recht beoogt een zekere ordening van de samenleving; het is de rol van de jurist dat hij tot die ordening bijdraagt door middel van formules. Formules in contracten, vonnissen, wetsteksten, circulaire, statuten, processen-verbaal, besluiten e.d. – de jurist stelt deze formules vast, of draagt bij tot hun totstandkoming, en poogt in geval van geschil hun betekenis vast te stellen, of bij te dragen tot die vaststelling" (Koopmans 1972 pag. 142).

Door deze formulespecialisten zijn er in het verleden, en worden er tot op heden, vrijwel aan de lopende band 'officiële opvattingen' geformuleerd over de manier waarop 'de politie' zich 'in het algemeen' dient te gedragen, zonder dat ze er bijv. ook maar de flauwste notie van hadden of hebben, op hoeveel gevallen hun uitspraken betrekking hadden of hebben, op hoeveel gevallen reeds eerder geformuleerde 'officiële opvattingen' betrekking hadden, en wat er aan tijd, geld en emotionele en andere inspanning van de kant van 'de politie' voor nodig zou zijn om zich inderdaad 'in het algemeen' overeenkomstig die 'officiële opvattingen' te gedragen – nog afgezien van de andere kosten, aan een gedrag van de politie overeenkomstig die opvattingen verbonden; en zonder dat ze er verder enig serieus idee van hebben of, en zo ja, in welke mate een dergelijk gedrag zou bijdragen tot de verwezenlijking van de 'doeleinden' die officieel ter rechtvaardiging van die opvattingen worden genoemd.

Op de talrijke oorzaken en effecten van het bestaan en voortbestaan van deze situatie kan ik hier niet ingaan. Wel wijs ik nogmaals op een verschijnsel dat er – als oorzaak en als gevolg – nauw mee samenhangt, en dat ik boven al heb aangeduid: de grote vrijheid waarover degenen, die een positie bezetten binnen 'de politie', in verschillende opzichten beschikken bij de beslissingen die zij in het leven van alledag nemen m.b.t. de gevallen waarmee zij in die positie worden, of kunnen worden, geconfronteerd op de vele terreinen waarop ze zich, volgens de huidige officiële opvattingen binnen Nederlandse staatsorganisatie, mogen bewegen.

Die vrijheid is overigens niet op elk van die terreinen in elk opzicht even groot. Dat kan worden verduidelijkt aan de hand van het genoemde officiële plaatsingssysteem. In de officiële opvattingen binnen de Nederlandse staatsorganisatie komt aan 'de mensen van de politie' (inclusief die van 'de marechaussee') in het kader van dat systeem een belangrijke taak toe: ze worden met betrekking tot 4 van de betrokken persoonscategorieën – n.l. 'vreemdeling', '(ingelijfd) dienstplichtig', 'misdadig' en 'psychopaat' – beschouwd als de eerstaangewezenen, en met betrekking tot rest als de subsidiair aangewezenen voor het plegen van het geweld dat nodig mocht zijn om degenen die volgens de criteria van die organisatie tot zo'n categorie gerekend worden, op de plaats te brengen waar ze in dat systeem 'thuishoren'.

Stel nu, dat een 'politieman' in het dagelijkse leven komt te staan tegenover iemand van wie hij meent, dat deze volgens de bedoelde criteria zowel tot de categorie 'vreemdeling' als tot de categorie 'misdadig' valt te rekenen, en dat hij besluit, tot actie over te gaan. Hij zal dan niet zelden kunnen kiezen tussen geweld, gericht op plaatsing van de betrokkene in 'het buitenland', en geweld, gericht op diens plaatsing in 'de gevangenis'.

Maar m.b.t. het laatstbedoelde geval zijn er in de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie tal van eisen geformuleerd voor de toelaatbaarheid van het geweld – bijv. de eis van medewerking van een lid van het openbaar ministerie, en het vereiste van een bij einduitspraak gegeven machtiging van een 'gerecht', – die daar, behoudens voor enkele bijzondere gevallen, niet in zijn te vinden voor het

eerstbedoelde. Voor de toelaatbaarheid, volgens die voorschriften, van 'uitzetting' van de betrokkene uit Nederland kan een beslissing van 'het hoofd van plaatselijke politie' ('de (hoofd)commissaris' of 'de burgemeester') voldoende zijn (zie bijv. artt. 8, lid 1 en 23, lid 1 Vreemdelingenwet en art. 47 Voorschrift Vreemdelingen). Als de politieman op de hoogte is van die voorschriften, zal hij zich bij een behandeling van de betrokkene als 'vreemdeling' wellicht aan minder beperkingen onderworpen, en daarmee 'vrij' beschouwen, dan bij een behandeling van deze als 'misdadig'.

2.3. Geweld gestuit, of de zaak van de 'Sosjale Joenit'

Wat de zonder toestemming van een ouder uit 'de ouderlijke woning' weggelopen 'minderjarige' – waar we nu weer naar terugkeren – betreft, werden en worden 'de mensen van de politie' binnen de Nederlandse staatsorganisatie, zoals gezegd, beschouwd als de subsidiair aangewezenen voor het plegen van het geweld dat nodig mocht zijn om de betrokkene, ongeacht zijn of haar eigen wensen, in die woning terug te brengen.

Ook hun activiteiten op dit terrein konden zij tot voor kort, wat de voorschriften en andere binnen die organisatie geformuleerde officiële opvattingen betreft, tot op grote hoogte als 'vrij' beschouwen: als 'iemand van de politie' eenmaal had besloten om, na een verzoek van de ouders, over te gaan tot 'opsporing' en – als deze gelukt was – tot 'aanhouding en terugbrenging' van een 'minderjarige' over te gaan, dan waren er voor iemand die wilde proberen, deze gang van zaken tegen te houden, in de voorschriften van die organisatie meestal weinig of geen aanknopingspunten voor zijn pogingen te vinden. Die voorschriften boden integendeel – in art. 280 Wetboek van Strafrecht – aan de betrokken politieman een aanknopingspunt om hém eveneens tot object van geweldpleging te maken.

Omstreeks 1970 begonnen mensen van 'de politie' in sommige plaatsen bij dergelijke activiteiten niettemin te stuiten op pogingen, door mensen van andere organisaties ondernomen om aan de betrokken 'minderjarigen', voordat de politie hen had weten te vinden, op hun verzoek onderdak en andere vormen van hulp te verlenen.

Naar de – veelal binnen het raam van het 'maatschappelijk werk' gevormde – opvattingen binnen die organisaties diende het weggelopen uit 'de ouderlijke woning' vaak te worden beschouwd als een actie, door de 'minderjarige' ondernomen in het kader van een conflict, of een reeks van conflicten, met zijn of haar ouders; conflicten die doorgaans niet van die aard waren, dat een gewelddadige terugbrenging van de eerstgenoemde naar de woning van de laatstgenoemden een belangrijke bijdrage vormde tot de oplossing ervan. De mensen in dienst van die organisaties waren dan ook meestal wel bereid om aan 'de politie' die zo'n minderjarige probeerde op te sporen, mee te delen, dat deze zich bij hen had gemeld, maar niet om mee te werken aan eventuele voornemens van 'de politie' om in het kader van het officiële plaatsingssysteem tot geweldpleging jegens de 'minderjarige' over te gaan; ze meenden integendeel, deze tegen een dergelijke geweldpleging te moeten beschermen. De bedoelde opvattingen werden in december 1972 door de heer B. Bloem, die bij zo'n organisatie – n.l. 'de Sosjale Joenit' in Den Haag – de positie 'hulpverlener' bezette en bezet, als volgt uiteengezet:

“Naar mijn inzicht is noch het belang van de minderjarige noch dat van zijn ouders ermede gediend dat de minderjarige zo spoedig mogelijk met behulp van de sterke arm van de politie in de ouderlijke woning wordt teruggebracht, omdat de problemen van kind en ouders daardoor niet worden opgelost, maar slechts worden onderdrukt. Om die reden geef ik dan ook de voorkeur aan een hulpverleningsprocedure, waarin aan een weggelopen minderjarige allereerst door de hulpverlener een verantwoord onderdak wordt verschaft, waar hij enigszins tot rust kan komen. Daarmede tracht ik een klimaat te scheppen, waarin ik door een open gesprek een indruk kan krijgen van de aanwezige problematiek, zoals die door de weggelopen minderjarige wordt ervaren.

Voorts pleeg ik van deze tijdelijke stabilisatie in de situatie gebruik te maken door [...] bij de ouders [...] en zo nodig bij deskundigen [...] de nodige informatie te verzamelen om te kunnen beoordelen hoe de problematiek in zijn geheel ligt [...]

Het proces van hulpverlening gaat dan voort. De duur daarvan is niet bij voorbaat te bepalen. Wel is essentieel dat daarbij iedere pressie van buiten en met name van de politie ontbreekt. De verberging van de minderjarige en de onttrekking van hem aan de nasporingen van de ambtenaren van justitie en politie dient mitsdien te worden voortgezet over een niet bij voorbaat te bepalen tijd die noodzakelijk is voor de voltooiing van de hulpverlening. Die voltooiing is pas een feit wanneer de minderjarige geheel vrijwillig en geheel zelfstandig de beslissingen neemt welke kunnen leiden tot oplossing van de conflictsituatie. Derhalve bepaal ook niet ik zelf maar bepaalt de minderjarige wanneer het proces van hulpverlening ten einde is" (Bloem 1972 pag. 223).

De bedoelde organisaties ondervonden bij hun optreden steun en sympathie bij verschillende onderdelen van de Nederlandse staatsorganisatie. Zo werd en wordt de genoemde 'Sociale Joenit' bijv. gesubsidieerd door de gemeente Den Haag, terwijl zij verder in 1971 steun kregen van verschillende personen die, sinds 6 juli 1971, binnen die staatsorganisatie de positie 'minister' bezetten in 'het kabinet-Biesheuvel'. Dat bleek o.a. bij een schriftelijke gedachtewisseling in het parlement met de heer Koekoek, die toen, zoals nu, in die staatsorganisatie de positie 'lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal' bezette en bezet. Deze had er in schriftelijke vragen, gedateerd op 2 juli van dat jaar, op gewezen,

“dat er instellingen zijn, welke de minderjarige kinderen onttrekken of hen behulpzaam zijn om zich te onttrekken aan de ouderlijke macht of de politie, ”

en hij had in verband daarmee gevraagd of 'de Ministers' bereid waren,

“met alle hun ten dienste staande middelen stappen te ondernemen [...] dat het Wetboek van Strafrecht zodanig gehanteerd wordt, dat er een einde komt aan de ondermijning van de rechten van de verontruste ouders en hun gezinnen" (Aanhangsel tot het Verslag van de Handelingen der Tweede Kamer, Zitting 1971, blad 677).

De heer Engels, die sinds 6 juli 1971 de positie 'minister van cultuur, recreatie en maatschappelijk werk' bezette, beantwoordde deze vraag – mede namens de heer van Agt, die in dezelfde staatsorganisatie de positie 'minister van justitie' bezette – op 23 juli 1971 als volgt:

"Het kan voorkomen, dat een tijdelijke beperking van het contact van de minderjarige met zijn ouders een element van de hulpverlening van sommige instellingen vormt. Het kan ook voorkomen, dat op dezelfde grond niet aanstonds medewerking wordt verleend aan de opsporing van een minderjarige door de politie. Daarbij beogen de instellingen niet het onttrekken van de minderjarige aan het over hem gestelde gezag, maar een dusdanig adequaat inspelen op de vraag om hulp, dat daarbij het belang van de minderjarige cliënt primair wordt gesteld" (ibidem).

De heer Engels deelde verder mee, dat de feiten waarop de heer Koekoek had gedoeld 'naar het oordeel van de Minister van Justitie geen aanleiding geven tot strafrechtelijk ingrijpen' (ibidem).

De laatstbedoelde persoon was er, toen dit antwoord namens hem gegeven werd, vermoedelijk niet van op de hoogte, dat iemand die in dezelfde staatsorganisatie de positie 'officier van justitie bij het arrondissementsparket in Den Haag' bezette, op 19 mei 1971 een 'inleidende dagvaarding' had getekend, door de betekening waarvan vervolgens een 'strafzaak' tegen een medewerker van zo'n instelling aanhangig was gemaakt op de 'terrechtzitting' van de 'rechtbank' in Den Haag van 10 juni 1971, juist in verband met een optreden als in dat antwoord bedoeld.

De procedure die met die dagvaarding werd ingezet is intussen door verscheidene andere gevolgd en zal, als de tekenen niet bedriegen, door nog minstens twee procedures gevolgd worden. Maar de betrokken zaak – die intussen in sommige kringen binnen en buiten de Nederlandse staatsorganisatie

een zekere bekendheid heeft gekregen als 'de zaak van de Sosjale Joenit' – interesseert ons hier alleen voor zover uit geschriften die in die procedures geproduceerd, en intussen ook gepubliceerd zijn, informatie te putten valt over het optreden, enerzijds van mensen van 'de politie', en anderzijds van mensen van zo'n 'hulpverleningsorganisatie', m.b.t. de bedoelde groep 'minderjarigen', en over de opvattingen dienaangaande van verschillende personen binnen en buiten de Nederlandse staatsorganisatie; in het voorgaande zijn die geschriften daarvoor al herhaaldelijk gebruikt. In de Nederlandse Jurisprudentie zijn zulke geschriften te vinden in jaargang 1972 onder de nrs 13 en 262, in jaargang 1973 onder de nrs 78 en 79, en in *Ars Aequi* in jaargang 21 (1972) pag. 511 e.v. (Vide Hulsman 1972.)

De bedoelde 'strafzaak' is geproduceerd door mensen van 'de gemeentepolitie' in Den Haag, en vormde een actie van hun kant in een conflict dat vanaf het begin van het optreden van de bedoelde 'hulpverleningsorganisaties', tussen deze en 'de politie' als onderdeel van de Nederlandse staatsorganisatie in de lucht zat.

Dat optreden was immers door 'de mensen van de politie' allesbehalve geestdriftig ontvangen. Anderzijds was het ook niet zo dat ze daar met een onverdeeld afgrijzen tegenover stonden. Dit laatste valt o.a. te verklaren uit het feit, dat de mensen in dienst bij die organisaties vaak wel bereid bleken om 'de politie' te vertellen, welke 'minderjarigen' zich bij hen hadden aangemeld: een deel van de taak die de politie zich m.b.t. die 'minderjarigen' stelde, namelijk hun 'opsporing', werd hierdoor aanzienlijk vergemakkelijkt. Verder waren en zijn er ook bij 'de politie' mensen die zich met het geweld dat in het kader van het officiële plaatsingssysteem traditioneel op deze 'minderjarigen' werd gepleegd, weinig gelukkig voelden en voelen, (zie bijv. M. van der Pol en F. Baars, zoals geciteerd in Nederlandse Jurisprudentie 1973 p. 222).

Anderzijds leverde het optreden van deze organisaties voor 'de politie' een belangrijke beperking op van de vrijheid van actie die zij, zoals we gezien hebben, binnen de Nederlandse staatsorganisatie in het kader van dat plaatsingssysteem genoot. Als iemand van 'de politie', aan wie door de medewerking van zo'n organisatie de 'opsporing' van een 'minderjarige' in zoverre was gelukt, dat hij wist dat deze zich bij die organisatie had aangemeld, die 'opsporing' wilde voltooien, om vervolgens tot de rest van de drieslag over te gaan die 'de politie' in zulke gevallen traditioneel in de armen zit, stuitte hij op een gebrek aan medewerking, ja zelfs op de tegenwerking, van de kant van die organisatie.

Hierbij valt te bedenken, dat het voor 'de mensen van de politie' in zulke gevallen moeilijk was, het achterwege laten van 'aanhouding' en 'terugbrenging' van de 'minderjarige' naar buiten toe te 'verkopen'. Als één van hen aan de ouders van een 'minderjarige', die zich met het verzoek, 'hun kind' te achterhalen, tot 'de politie' hadden gewend, meedeelde dat het 'kind' in zoverre 'terecht' was, dat het onder de 'hoede' van zo'n 'hulpverleningsorganisatie' was gekomen, dan lag er – als zij dan vroegen om het daar meteen weg te halen en 'thuis' te brengen, zo nodig met gebruik van geweld jegens de betrokken 'hulpverleners' – voor hem geen aannemelijke motivering voor een weigering van dat verzoek voor de hand, terwijl het voor de ouders van hun kant vermoedelijk vaak moeilijk was om het achterwege laten of intrekken van zo'n verzoek voor zichzelf, elkaar of familie en kennissen aannemelijk te maken.

Voor 'de politie' hingen de moeilijkheden samen met het feit, dat de bemoeiingen van de bedoelde organisaties met een 'minderjarige', ongeacht de toestemming van diens ouders, vóór 23 juli 1971 – de datum van het antwoord van de heer Engels aan de heer Koekoek – binnen de Nederlandse staatsorganisatie niet officieel toelaatbaar waren verklaard. Binnen de ideologie van die organisatie is het voor 'iemand van de politie' moeilijk, jegens derden aannemelijk te maken, dat hij zich door de mensen van zo'n hulporganisatie laat dwarsbomen in de uitvoering van zijn 'taak'. In zijn relatie met de ouders stond daarbij bovendien het beeld op het spel, dat veel mensen van 'de politie' graag van deze organisatie naar buiten toe verkopen: het beeld van een organisatie die onverbiddelijk en zonder aanzien des persoons, zonder *discretion*, 'de wet handhaaft'. Voor 'de Nederlandse politie' geldt in dit opzicht hetzelfde als wat Goldstein heeft opgemerkt over de Amerikaanse:

"To acknowledge the exercise of discretion belies the very image in which he takes such pride and which he strives so hard to achieve. This is the image of total objectivity – of impartiality – and of enforcement without fear nor favor" (Goldstein 1963 pag. 144).

Behalve met 'ouders' kan iemand van 'de politie' – bijv. van het politiekorps van één der grote steden – in de bedoelde gevallen te maken krijgen met iemand die ook een positie bezet in 'de politie', bijv. in het politiekorps van een andere gemeente, als het verzoek om 'opsporing, aanhouding en terugbrenging' van de 'minderjarige' van dat laatste korps is uitgegaan. In zo'n geval speelt de behoefte aan het instandhouden van een beeld van 'de politie' als 'onpartijdige wetshandhaver' waarschijnlijk een veel minder belangrijke rol, maar de vrees, te worden aangezien voor iemand die 'als politieman met zich laat spotten' – of die lid is van een korps dat met zich laat sullen – door mensen van zo'n hulpverleningsorganisatie, een des te grotere.

Op dit veld vol voetangels en klemmen waren mensen van de gemeentepolitie in Den Haag, naar het lijkt, de mensen van de Sosjale Joenit in die stad in 1970 in zoverre tegemoet gekomen, dat ze zich bereid hadden getoond om 'minderjarigen' die zich bij deze organisatie hadden aangemeld, als hun namen door deze aan de politie in Den Haag waren doorgegeven, met rust te laten, voor zover de leden van dat politiekorps daardoor geen last zouden krijgen met hun 'buitenwereld', d.w.z. met politiekorpsen of ouders *buiten* het rayon van de Haagse gemeentepolitie. Klachten van ouders *binnen* dat rayon zou de Haagse politie dus trachten te sussen.

Op basis van dit compromis, hoe hachelijk ook, schijnen de leden van de beide organisaties enige tijd te hebben 'samengeleefd'. Die hachelijkheid hing samen met het feit, dat de woonplaats van de ouders van een 'minderjarige' die zich bij hen had aangemeld, voor de 'hulpverleners' van de Sosjale Joenit een vrij ondergeschikte rol speelde bij de beantwoording van de vraag, of deze tegen geweldpleging door de politie beschermd diende te worden. Een conflict kon op deze manier moeilijk uitblijven.

Een aanleiding tot zo'n conflict deed zich voor, toen een 14-jarig meisje, dat op 18 december 1970 zonder toestemming van haar ouders 'de ouderlijke woning' in Schijndel (N.-Br.) had verlaten, zich op 22 december 1970 vervoegde bij de heer B. Bloem, 'hulpverlener' bij de Sosjale Joenit, die haar een voorlopig onderkomen verschafte en (vermoedelijk) de Haagse politie van haar komst op de hoogte stelde. Bloem kreeg daarop nog diezelfde dag van mensen van de Haagse politie te horen, dat de 'Groepscommandant der Rijkspolitie' in Schijndel op verzoek van de ouders de 'opsporing, aanhouding en terugbrenging' van het meisje had verzocht, en verder, dat de Haagse politie aan dit verzoek gevolg meende te moeten geven. De heer Bloem – die, zo krijgt men de indruk, door dit voornemen van de mensen van de Haagse politie enigszins werd overrompeld – liet het meisje onderduiken.

Daarmee was een conflict tussen die beide organisaties een feit. In dat conflict hebben leden van de gemeentepolitie in Den Haag in januari 1971 gegrepen naar een wapen dat hun binnen de Nederlandse staatsorganisatie ter beschikking stond, namelijk de productie van een 'strafzaak' tegen de genoemde B. Bloem. We hebben gezien, dat een 'officier van justitie bij het arrondissementsparket in Den Haag' in mei 1971 besloot om in die zaak een uitspraak van 'de rechtbank' in die stad uit te lokken, en dat deze procedure gevolgd is door een aantal andere. De data, korte inhoud en vindplaatsen van de uitspraken, in die procedures gedaan, en de namen van de personen die deze uitspraken hebben gedaan, zijn de volgende:

Datum v.d. uitspraak	Personen die de uitspraak deden	Gerecht	Korte inhoud van de uitspraak	Vindplaats in Nederlandse Jurisprudentie
02-11-1971	De heren v. Hattum, Brocker en Bakker	Rb.den Haag	vrijspraak en ontslag van rechtsvervolgning	1972, 13
17-03-1972	De heren Stoffels, Hazendonk en Pos	Hof den Haag	vrijspraak en ontslag van rechtsvervolgning	1972, 262
03-07-1972	De heren Kazemier, Moons, Fikkert, v.d.Ven & Enschedé	Hoge Raad	vernietiging van de uitspraak van Stoffels c.s. en verwijzing naar hof Amsterdam	1973, 78
28-12-1972	De heren Kamminga, Gerbrandy en Cohen Tervaert	Hof Amsterdam	veroordeling tot geldboete van f250.-	1973, 79

Uitspraken van rechters in de zaak van de 'Sosjale Joenit'

We hebben ook gezien, dat de beslissing van degenen die bij de Gemeentepolitie in Den Haag deze 'strafzaak' produceerden, intussen is achterhaald door de beslissing van de heer van Agt, in juli 1971 aan de heer Koekoek meegedeeld door de heer Engels, dat gevallen als het onderhavige 'geen aanleiding geven tot strafrechtelijk ingrijpen'.

De zaak was op het ogenblik van die beslissing al aanhangig op de 'terechtzitting' van 'de rechtbank' in Den Haag: de voorzitter daarvan had op 10 juni 1971 het 'onderzoek van de zaak ter terechtzitting' geopend, om dat onderzoek vervolgens op verzoek van de raadsman van Bloem te schorsen tot de zitting van 19 oktober 1971.

Een behandeling van de zaak door deze 'rechtbank' was dus tijdens of na de beslissing van de heer van Agt niet meer tegen te houden. Maar men kan wel met enige verwondering stilstaan bij de vordering, door de heer J. Schampers in de positie 'officier van justitie' op de zitting van 19 oktober 1971 uitgesproken, waarin hij o.a. verzocht om veroordeling van Bloem tot 2 weken gevangenisstraf voorwaardelijk, met een proeftijd van 3 jaar (Nederlandse Jurisprudentie 1972 p. 23).

En als die verwondering gesust wordt door verwijzing naar de officiële opvatting die traditioneel binnen de Nederlandse staatsorganisatie wordt gehuldigd, dat 'de leden van het Openbaar Ministerie' in zoverre onafhankelijk zijn van 'de regering', dat zij zelf de inhoud van hun requisitoir mogen bepalen (zie bijv. van Bemmelen 1957 pag. 64), dan laat zij toch wel weer hevig op vanwege het feit dat tegen de uitspraak van de heren van Hattum c.s. door de heer Schampers of iemand anders, die bij het betrokken arrondissementsparket dezelfde positie als hij bezette, hoger beroep werd ingesteld.

Want wat deze beslissing betreft zijn de leden van 'het Openbaar Ministerie' naar de bedoelde opvattingen zeker niet 'vrij', en de betrokken beslissing valt voor de naïeve buitenstaander moeilijk te rijmen met de eerder genoemde beslissing, door de heer van Agt in de positie 'minister van justitie' genomen. Het lijkt niet uitgesloten, dat er bij het betrokken arrondissementsparket mensen waren die meenden dat deze zaak hun een goede gelegenheid bood om zowel wat betreft de verhouding van de 'alternatieve hulpverleningsorganisaties' tot 'de politie', als wat betreft de verhouding van de – destijds, terecht of ten onrechte, voor een 'linkse' figuur versleten – heer van Agt, in zijn positie van 'minister van justitie', tot 'het openbaar ministerie', waarvan hij binnen de Nederlandse staatsorganisatie nominaal de leiding had en heeft, puntje eens bij paaltje te laten komen, en wel, wat de laatstgenoemde

aangelegenheid betreft, door een demonstratief handelen in afwijking van de door de heer van Agt gegeven richtlijnen.

Wellicht had de heer Th. van Veen, hoogleraar strafrecht te Groningen – en doorgaans onberispelijk in zijn steun aan ‘de handhavers van recht, orde en gezag’ in de door Langemeijer (Langemeijer 1967 pag. 12) bedoelde zin –, in een voor hem weinig karakteristieke kritische bui dan ook vooral (of in elk geval mede) de betrokken leden van het openbaar ministerie op het oog, toen hij in een noot bij één van de genoemde uitspraken opmerkte, dat het in deze

“[...] ging om de vraag of iemand eigen – eventueel juist – inzicht zover mag doorzetten, dat hij [...] verijdelt dat anderen, die aan de wet ontleende verplichtingen en bevoegdheden hebben, deze kunnen nakomen en uitoefenen. Dat is niet te rechtvaardigen met de mening – hoe gemotiveerd misschien ook – dat men het beter weet” (van Veen 1973 pag. 218).

Anderzijds is het natuurlijk ook heel goed denkbaar, dat de betrokken persoon of personen bij het arrondissementsparket in Den Haag eenvoudig niet op de hoogte waren van de beslissing, door de heer van Agt omtrent het door hen in zaken als deze te voeren beleid genomen, die enkele maanden tevoren in het parlement bekend gemaakt was...

Hoofdstuk 3

3.1. Plaatsing van M in een psychiatrische inrichting

'De psychiatrische patiënt is vogelvrij.' Middels een vraagteken werd mij en anderen op een symposium, op 7 juni 1973 georganiseerd door stichting Het Hooghuys/psychiatrisch instituut Sint Antonius te Etten Leur, de taak toebedeeld, na te gaan of die uitspraak klopte met de feiten. Verder was het waarschijnlijk de bedoeling van de vraagstellers dat wij, als we tot een bevestigend antwoord mochten komen, manieren bedachten om te zorgen dat die uitspraak over een poos niet meer klopte.

Een verslag van dat symposium is later uitgegeven onder de titel 'psychiatrische patiënt vogelvrij' (Aben e.a. 1973). In 3.2. is in hoofdzaak de inhoud terug te vinden van mijn bijdrage aan dat verslag (Gutter 1973a) en in 3.3. die van mijn inleiding op dat symposium. De tegenwoordige tijd, zoals ik die in die inleiding en bijdrage gebruikte, is in de rest van dit hoofdstuk aangehouden.

3.2. 'Psychiatrische patient' - vogelvrij?

Wat de gestelde vraag betreft – 'Is de psychiatrische patiënt vogelvrij?' – : het gaat daarbij niet om de positie van elke 'psychiatrische patiënt' in Nederland, maar alleen om die van hen, die in een psychiatrische inrichting terecht zijn gekomen buiten elke 'officiële' procedure om. In het inrichtingsjargon heet het, dat deze mensen 'vrijwillig' zijn opgenomen in een 'open' afdeling van een psychiatrische inrichting. Als we ons door dat jargon zouden laten (ver)leiden, zouden we gauw klaar zijn met ons antwoord. Want als tegenwoordig verreweg de meeste 'psychiatrische patiënten' die in inrichtingen vertoeven, daar 'vrijwillig' verblijven in 'open' afdelingen – en dat is het geval – dan kan men hen toch nooit met meer reden 'vogelvrij' noemen dan bijvoorbeeld iemand die zijn intrek neemt in een Nederlands hotel?

Maar die termen zijn bedrieglijk, zoals er veel bedrieglijk is op het gebied van de psychiatrische inrichtingen. Het misleidende van die termen – waarop al eerder is gewezen, bijvoorbeeld door Jelgersma (Jelgersma 1959 pag. 412) – houdt verband met de relatie tussen degenen die – binnen of buiten een inrichting – door sommige van zijn medemensen wordt aangeduid met termen als 'zielsziek', 'geestesziek', 'psychiatrisch patiënt' en dergelijke, en degenen die als 'psychiater' wordt aangemerkt. Op die relatie kom ik nog terug.

Hier wijs ik er alleen op, dat vermoedelijk niet weinig psychiaters weten dat het in hun macht ligt, en vinden dat het op hun weg ligt, om iemand van wie zij menen dat hij in een psychiatrische inrichting opgenomen, teruggebracht of vastgehouden dient te worden, maar die daar zelf niet van gediend is, *middels de sterke arm* van 'broeders', verpleegkundigen of politieagenten in zo'n inrichting te laten brengen of er te laten vasthouden.

Ik wijs er verder op, dat die psychiaters aan anderen laten merken, dat zij dat weten en vinden. Niet aan iedereen; maar vaak wel aan iemand die naar hun mening eventueel voor zulke maatregelen in aanmerking komt, of aan diens familieleden. Wie er op die manier van overtuigd wordt dat hij beter 'vrijwillig' naar een inrichting kan gaan of er in kan blijven, gaat of blijft slechts in schijn vrijwillig. Hetzelfde geldt als iemand er door een psychiater met zulke argumenten toe gebracht wordt om iemand anders – bijvoorbeeld een gezins- of familielid – te bewegen zich een verblijf in een inrichting te laten welgevalen, ook al onthoudt hij zelf er zich bij zijn overredingspogingen van te wijzen op de mogelijkheid van het gebruik van geweld. Wel zal het in zulke gevallen voor de betrokken 'patiënt' en voor anderen die niet bij het gesprek met de psychiater aanwezig zijn geweest veel moeilijker zijn om achter de schijn van vrijwilligheid de dreiging van geweld te ontdekken.

Maar laten we ons hier, om het niet te moeilijk te maken, beperken tot de gevallen waarin de 'patiënt' vóór of tijdens zijn 'vrijwillige' verblijf in een inrichting direct of indirect geconfronteerd is met de openlijke of verkapte dreiging van de kant van de psychiater, dat 'zo nodig' geweld zal worden gebruikt om hem in de inrichting te krijgen of te houden. Ik heb gezegd dat de 'patiënt' in zo'n geval slechts in schijn vrijwillig komt of blijft: hij weet of vermoedt dat zijn positie vanuit het oogpunt van de psychiater maar heel weinig verschilt van die van iemand die zijns ondanks wordt of is opgenomen, en dat een beroep op dat verschil hem weinig zal baten bij pogingen verschoond te blijven van behandelingen waaraan hij binnen of buiten de inrichting door psychiaters of verpleegkundigen wordt, of dreigt te worden, onderworpen.

Dat wil overigens niet zeggen, dat die *schijn van vrijwilligheid* voor hem altijd onbelangrijk is. Hij kan bijvoorbeeld denken dat het voor mensen in de 'buitenwereld' bij het bepalen van een houding jegens hem, nu of later, verschil uitmaakt of hij in een inrichting is gekomen en gebleven als iemand die naar eigen en andermans opvatting 'zichzelf meester' was, en 'uit welbegrepen eigenbelang had gekozen' voor een verblijf aldaar, dan wel als iemand die volgens sommigen – en dan nog wel volgens mensen die bij velen in Nederland de roep hebben prima te kunnen beoordelen wat goed voor iemand is, zoals een psychiater of een rechter – niet in staat was om in te zien dat zo'n verblijf voor hem en anderen maar het beste was, en die daarom met medewerking van die mensen tegen zijn wil in zo'n inrichting werd opgenomen of vastgehouden.

Als hij belang hecht, of tijdens zijn verblijf in de inrichting belang gaat hechten, aan het oordeel van mensen in de 'buitenwereld' kan dus ook die schijn van vrijwilligheid voor hem belangrijk zijn. En op die manier kan deze schijn indirect ook een belangrijke factor zijn in zijn verhouding tot verpleegkundigen en psychiaters: als hij vermoedt dat hun medewerking aan het ophouden van die schijn afhankelijk is van zijn bereidheid om zich overeenkomstig hun eisen te gedragen, dan zal hij zich in de inrichting wellicht zonder merkbaar protest neerleggen bij beslissingen en behandelingen waartegen hij bij het ontbreken van die schijn in opstand zou komen.

Als het gezegde juist is, kan het verschil tussen 'vrijwillig' en 'onvrijwillig' voor psychiaters en verpleegkundigen een belangrijk middel zijn om het gedrag van de 'vrijwillige psychiatrische patiënt' te beheersen.

De werking van dat machtsmiddel kan nog aanzienlijk versterkt worden als de betrokkene niet weet hoe en door wie hij eventueel in de positie 'onvrijwillig opgenomen patiënt' kan worden gebracht. Vaak weet hij dat inderdaad niet. Wat dat betreft verkeren 'vrijwillig opgenomen patiënten' – evenals trouwens in tal van andere opzichten – vaak in dezelfde positie als mensen die (nog) niet in een inrichting zitten; ook zij kunnen op dit punt als 'betrokkenen' worden beschouwd.

Om die redenen lijkt het me nuttig uiteen te zetten hoe M 'officieel', dat wil zeggen: volgens de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie, een 'onvrijwillig opgenomen psychiatrische patiënt' kan worden.

Iemand ongeacht zijn wensen overbrengen naar een plaats die binnen die organisatie voorheen met termen als 'dohuis' en 'krankzinnigengesticht' werd, en tegenwoordig veelal met 'psychiatrische inrichting' wordt aangemerkt, is, zoals gezegd, een vorm van geweldpleging die binnen die organisatie denkbaar en – als aan bepaalde eisen is voldaan – toelaatbaar werd en wordt geacht.

Voordat tegenwoordig M, als hij niet tot de categorie 'minderjarig' wordt gerekend, – laten we hem aanduiden met 'A' – ongeacht zijn eigen wensen, dus eventueel met geweld, in een 'krankzinnigengesticht' of 'psychiatrische inrichting' mag worden opgenomen of vastgehouden, dient er volgens de voorschriften van de genoemde organisatie een procedure gevolgd te worden. Er zijn in die voorschriften verscheidene van die procedures omschreven. De vijf belangrijkste heb ik in [schema 2](#) onder elkaar geplaatst, met de nummers I t/m V.

De procedures I, II en III zijn te vinden in de verzameling voorschriften, door die organisatie uitgegeven onder de titel 'Wet van 27 april 1884, S. 96'. De procedures IV en V vindt men voor een deel in diezelfde verzameling, en voor een deel in andere, waarvan de belangrijkste zijn uitgegeven onder de titels 'Wetboek van strafrecht', 'Wetboek van strafvordering', en 'Psychopathenreglement'.

Het schema is onderverdeeld in 10 kolommen. In de laatste vindt men 'opname van A' in een 'psychiatrische inrichting', de naam waarmee tegenwoordig onder andere die plaatsen worden aangeduid, die in de genoemde voorschriften 'krankzinnigengesticht' worden genoemd. Het is niet zo, dat A volgens die voorschriften in elke psychiatrische inrichting in Nederland mag worden opgenomen, welke procedure vóór zijn opneming ook is gevolgd. Als bijvoorbeeld procedure V gevolgd is, mag hij in beginsel alleen worden opgenomen in een inrichting die tot een bepaalde, door de bedoelde staatsorganisatie gehanteerde categorie behoort. Wel zijn er onder de huidige psychiatrische inrichtingen in Nederland sommige, waar A volgens die voorschriften in mag worden opgenomen ongeacht het antwoord op de vraag welke van deze vijf procedures is gevolgd.

In de kolommen 1 t/m 8 vindt men voor elke procedure een aantal 'stappen' genoemd die volgens de bedoelde voorschriften *in elk geval* ondernomen dienen te worden, wil A via die procedure in een inrichting mogen belanden, en de voorgeschreven volgorde van die stappen. Ik heb ernaar gestreefd per kolom uitsluitend 'stappen' te noemen van een bepaalde 'categorie' van personen. Is er voor een bepaalde procedure in een bepaalde kolom geen 'stap' genoemd, dan is er in die voorschriften voor het betrokken stadium van die procedure geen 'stap' voorgeschreven van iemand van de 'categorie' de waarop die kolom betrekking heeft. Voor het begin van de procedures geldt verder, dat er in die voorschriften bij mijn weten geen 'stappen' aanwijsbaar zijn die speciaal ten aanzien van A ondernomen dienen te worden voordat de eerste 'stappen' mogen worden gezet die in het schema genoemd worden. Als uitzondering hierop valt alleen voor de procedures IV en V het vereiste van een 'klacht' te noemen, dat in die voorschriften is te vinden met betrekking tot sommige 'strafbare feiten'.

Het spreekt wel vanzelf dat er, als zo'n procedure in feite gevolgd wordt, vaak meer stappen dan de genoemde ondernomen zullen worden. Zo vindt men bijvoorbeeld in de voorschriften voor procedure I als eerste stap een handeling van een psychiater genoemd, die A niet onder behandeling heeft en die, na onderzoek van A, aan deze of aan B een (schriftelijke) verklaring afgeeft, inhoudende 'dat A in een toestand van krankzinnigheid verkeert en dat zijn verpleging in een psychiatrische inrichting nodig of wenselijk is'.

Voor de manier waarop zo'n onderzoek wordt uitgevoerd zijn er, geloof ik, in de voorschriften van de bedoelde staatsorganisatie geen eisen geformuleerd, bijvoorbeeld de eis dat A er van tevoren van op de hoogte wordt gesteld dat hij tot voorwerp van zo'n onderzoek wordt gemaakt, en waar, door wie, wanneer en op welke manier het wordt uitgevoerd. Wat die staatsorganisatie betreft zal zo'n onderzoek dus bijvoorbeeld aldus mogen plaatsvinden, dat een psychiater als congresganger de uitlatingen en het

verdere gedrag waarneemt van A, die als spreker op dat congres optreedt, of aldus, dat een psychiater als lezer de verbale uitlatingen van A waarneemt, zoals die te vinden zijn in een door A geschreven boek of tijdschriftartikel.

Nu komt een psychiater, als hij bij onderzoek van iemand die hij niet onder behandeling heeft tot de conclusie komt dat de betrokkene 'in een toestand van krankzinnigheid verkeert', er vermoedelijk doorgaans niet zo gauw toe aan de betrokkene of aan diens familie een verklaring van die strekking toe te sturen of te overhandigen. Afgifte van een dergelijke verklaring zal meestal wel gebeuren op iemands verzoek of voorstel, bijvoorbeeld op dat van één der betrokkenen of van een andere psychiater of een arts-niet psychiater. Maar zo'n verzoek of voorstel wordt in de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie niet als 'stap' in de procedure genoemd.

In dit verband is overigens het door Szasz genoemde feit interessant, dat 1189 psychiaters in de Verenigde Staten in 1964, op het verzoek van de redactie van een tijdschrift om hun mening kenbaar te maken over de psychische toestand van de presidentskandidaat Barry Goldwater, aan die redactie een verklaring van de genoemde strekking aangaande Goldwater hebben doen toekomen [terwijl 657 hem psychologisch geschikt verklaarden voor het presidentschap] (Szasz 1970, pag.204).

In kolom 3 vindt men, behalve voor procedure I, ook voor procedure II de afgifte van zo'n verklaring – maar ditmaal aan een officier van justitie – als stap van een psychiater genoemd. De afgifte van een soortgelijke verklaring, in dezelfde kolom genoemd voor procedure III, mag eveneens door een psychiater gebeuren, maar ook door een arts die geen psychiater is. Voor de procedures IV en V is geen enkele verklaring van een psychiater of andere arts voorgeschreven.

Kolom 7 is de enige waarin voor elk van de procedures I t/m V een stap wordt genoemd. Die stap bestaat uit een beslissing, gegeven door één of meer personen die in de Nederlandse staatsorganisatie de positie 'rechter' bezetten, en wel een beslissing die een 'machtiging' inhoudt of meebrengt om A met geweld in een psychiatrische inrichting te brengen of te houden.

In procedure I mag deze beslissing gegeven worden door de kantonrechter of, als deze weigert, door drie rechters van de rechtbank van het gebied waarin A woont of verblijft. Voor procedure II geldt hetzelfde, behalve dat in dit geval de president van die rechtbank als eerste voor het geven van die beslissing in aanmerking komt.

Procedure III, die van de zogenaamde *inbewaringstelling*, is de enige waarin geen beslissing van een 'rechter' is genoemd als stap die vooraf dient te gaan aan de – eventueel gewelddadige – opname van A in een psychiatrische inrichting of aan geweldpleging om hem, als hij er al zit, het vertrek te beletten. Wel vinden we alleen voor deze procedure een stap genoemd in kolom 4, namelijk een besluit van de 'burgemeester' om A in bewaring te stellen.

Neemt de burgemeester deze beslissing, dan mogen die vormen van geweldpleging volgens de bedoelde voorschriften meteen plaatsvinden. De burgermeester dient de officier van justitie zo gauw mogelijk van die beslissing op de hoogte te stellen en hem de 'stukken' toe te sturen. De officier van justitie is dan volgens die voorschriften op zijn beurt verplicht bij de president van de rechtbank een verzoek in te dienen tot voortzetting van de inbewaringstelling. De president moet binnen 3 dagen beslissen. Wijst hij het verzoek af, dan dient A volgens die voorschriften direct uit de inrichting ontslagen te worden; willigt hij het daarentegen in, dan mag A nog maximaal 3 weken in de inrichting vastgehouden worden. Hebben B of de officier van justitie binnen die periode in het kader van procedure I of II een verzoek bij de 'rechter' ingediend om een machtiging tot plaatsing, dan mag de president de genoemde termijn éénmaal verlengen, en wel met nogmaals ten hoogste 3 weken.

Voor de procedures IV en V – die in het jargon van de Nederlandse staatsorganisatie 'strafrechtelijke procedures' of 'strafprocedures' heten – hangt het antwoord op de vraag door wie de 'rechterlijke beslissing' volgens de voorschriften van die organisatie mag worden gegeven af van het antwoord op de vraag welk 'gerecht' er volgens die voorschriften voor in aanmerking komt om als eerste 'vonnis te

wijzen' in de 'strafzaak'. Dat kan een kantonrechter zijn of een rechtbank. Wordt de zaak ook in hoger beroep of in cassatie behandeld, dan mag die beslissing, als aan bepaalde eisen is voldaan, gegeven worden door 3 leden van een rechtbank of een gerechtshof, of door 5 leden van de Hoge Raad der Nederlanden.

Opvallend aan de procedures IV en V is verder nog, dat het 'gerecht' de bedoelde beslissing volgens die voorschriften mag geven zonder dat iemand er om gevraagd heeft. In het voorgaande heb ik er al op gewezen, dat die beslissing mag worden gegeven zonder dat er een verklaring van een psychiater of andere arts aanwezig is.

Procedure V heeft tenslotte nog deze bijzonderheid, dat het 'gerecht' volgens de bedoelde voorschriften mag kiezen tussen drie beslissingen, namelijk:

- a. de beslissing die in kolom 7 genoemd is voor procedure IV,
- b. de beslissing, in diezelfde kolom genoemd voor procedure V, of
- c. die beide beslissingen tezamen.

In kolom 7 vindt men verder de *periode* aangegeven waarvoor de 'machtiging' van het 'gerecht' volgens die voorschriften geldig is. Die periode kan 3 weken zijn, namelijk in procedure III, maar ook 2 jaar. Verder vindt men daar een antwoord op de vraag hoe vaak, voor welke duur, en door welk 'gerecht' die periode mag worden verlengd.

Wat de mogelijkheden betreft van *beroep* tegen de door een 'gerecht' gegeven beslissing geldt volgens de bedoelde voorschriften voor de procedures I, II en III, dat A tegen geen enkele beslissing beroep in mag stellen.

Voor de procedures IV en V geldt in hoofdzaak het volgende: is de machtiging – waaronder ik ook de 'terbeschikkingstelling' van procedure V begrijp – door een kantonrechter gegeven, dan mag A tegen het betrokken vonnis in hoger beroep gaan bij de rechtbank. Als deze laatste bij de behandeling van het hoger beroep tegen een vonnis van de kantonrechter de machtiging geeft, dan mag A tegen dat vonnis van de rechtbank beroep in cassatie instellen bij de hoge raad.

Is de machtiging in eerste aanleg niet door een kantonrechter, maar door een rechtbank gegeven, dan mag A tegen het vonnis van die rechtbank hoger beroep instellen bij het gerechtshof (tenzij de 'strafzaak' uitsluitend een 'overtreding' betreft: in dat geval mag hij alleen beroep in cassatie instellen bij de hoge raad). Als een gerechtshof bij de behandeling van het hoger beroep tegen een vonnis van een rechtbank de machtiging verleent, mag A daartegen beroep in cassatie instellen bij de Hoge Raad der Nederlanden.

Tegen een beslissing tot verlenging van de periode waarvoor een machtiging 'geldig' is mag A in geen enkel geval beroep instellen, welke van de procedures oorspronkelijk ook is gevolgd.

In kolom 9 vindt men voor elke procedure als stap genoemd: het transport van A naar de psychiatrische inrichting. Deze stap is logischerwijs uitgesloten als A zich al in de inrichting bevindt, bijvoorbeeld doordat hij al eerder 'vrijwillig' is opgenomen. De voltooiing van één van de vijf procedures betekent in zo'n geval, dat het bestuur van de inrichting, wat de Nederlandse staatsorganisatie betreft, bevoegd wordt om hem het vertrek uit de inrichting met geweld te beletten.

In kolom 10 zijn voor elke procedure de belangrijkste gevallen genoemd waarin A volgens de voorschriften van die organisatie uit de inrichting dient te worden ontslagen.

In dit verband lijkt het nuttig ook voor de kolommen 1 tot 9 na te gaan of de stappen die daarin genoemd worden volgens de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie door de betrokkenen *dienen* te worden ondernomen, dus of zij jegens die organisatie volgens die voorschriften tot die stappen *verplicht* zijn.

Wat procedure I betreft: niemand is volgens die voorschriften tot één van die stappen verplicht. Met betrekking tot procedure II valt een dergelijke verplichting uitsluitend – en dan nog maar alleen in bepaalde gevallen – aan te wijzen ten aanzien van de stappen, genoemd in de kolommen 5 en 9. In procedure III valt zo'n verplichting te constateren voor de stappen, genoemd in de kolommen 2, 4, 5 en 9, en ook hier weer alleen in bepaalde gevallen.

In de procedures IV en V kan er van zo'n verplichting alleen worden gesproken met betrekking tot de stappen, genoemd in de kolommen 1, 5 en 9, en weer alleen in bepaalde gevallen.

3.2.1. Psychiaters en rechters – duwers of tegenhouders?

Het voorgaande betekent, dat psychiaters en rechters in geen geval volgens de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie verplicht zijn tot het ondernemen van de stappen, genoemd in de kolommen 3 en 7. En omdat volgens die voorschriften een *latere* stap in de genoemde procedures alleen mag worden ondernomen als alle voorgaande stappen zijn gezet, kan men constateren dat de Nederlandse *artsen*, wat die staatsorganisatie betreft, bevoegd zijn om elke opname in een psychiatrische inrichting volgens de procedures I, II of III te blokkeren, terwijl de Nederlandse *rechters*, wat die organisatie betreft, bevoegd zijn om elke opname volgens procedures I, II, IV en V tegen te houden, alsook elk gedwongen verblijf in een inrichting na een opname volgens procedure III, voorzover dat een duur van 5 tot 8 dagen te boven gaat. Tezamen zijn artsen en rechters, wat die organisatie betreft, bevoegd om elke gedwongen opname in een inrichting te blokkeren.

Men kan de Nederlandse rechters en artsen – en vooral de psychiaters onder die artsen – daarom beschouwen als figuren die, wat de genoemde staatsorganisatie betreft, overeenkomstige posities bezetten in het grensgebied tussen de plaatsen in Nederland die als 'psychiatrische inrichting' worden aangeduid, en de rest van het land: posities waarin ze ertoe in staat zijn *tegen te houden* dat iemand door een ander tegen zijn wil zo'n inrichting wordt binnengeduwd. Maar ze zijn er in die posities ook toe in staat om zelf iemand die in dat grensgebied, maar nog buiten een inrichting, aanwezig is, over de grens *te duwen* of te helpen duwen of, als hij die grens vanuit een inrichting wil overschrijden, hem terug te duwen.

In verband hiermee kan men aan de hand van schema 2 ook een interessant verschil constateren tussen de posities die ze, wat die staatsorganisatie betreft, in dat grensgebied innemen. In geen van die procedures is de eerste stap voorbehouden aan rechters, maar in twee procedures is het initiatief officieel in handen gelegd van psychiaters.

Overigens dient dit verschil ook niet te worden overschat. Want als er in het kader van één van de zogenaamde 'strafprocedures' (procedures IV en V) door een officier van justitie een 'strafzaak' tegen A aanhangig is gemaakt – bijvoorbeeld wegens het feit dat hij, op zijn bromfiets rijdend, een zijweg is ingeslagen zonder eerst richting aan te geven, of wegens het feit dat hij op de openbare weg 'Nixon moordenaar' heeft geroepen –, dan mag de rechter zoals we zagen volgens de bedoelde voorschriften machtiging geven tot plaatsing van A in een psychiatrische inrichting, zonder dat iemand om zo'n machtiging gevraagd heeft. En gezien de opvattingen die in de Nederlandse staatsorganisatie tot op heden opgeld doen over de bevoegdheden en verplichtingen van het strafrechtsapparaat in verband met beslissingen van rechters, lijkt me de kans niet gering, dat A in zo'n geval inderdaad naar zo'n inrichting overgebracht zou worden.

Zowel voor rechters als voor psychiaters is er dus in de bedoelde voorschriften een belangrijke plaats ingeruimd in het grensgebied waar we het over hebben, terwijl ze bovendien, wat die voorschriften betreft, 'vrij' zijn te kiezen hoe ze zich daar zullen opstellen, als tegenhouders of als duwers.

Over de manier waarop psychiaters zich daar opstellen heb ik hierboven gezegd, dat vermoedelijk niet weinigen van hen *vinden dat het op hun weg ligt* om iemand waarvan zij menen dat hij in een inrichting dient te worden opgenomen of vastgehouden, maar die daar zelf niet voor voelt, middels de

sterke arm van 'broeders', verpleegkundigen of politieagenten in zo'n inrichting te laten brengen of er te laten vasthouden.

Hoe valt deze wijze van opstelling, dit gebruik van de macht waarover die psychiaters volgens de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie beschikken, te verklaren? Waarschijnlijk voor een belangrijk deel doordat zij de taak waarvoor zij menen gesteld te zijn niet op een andere manier, en met name niet op de manier van een arts, menen te kunnen volvoeren.

Hier stuiten we op een tweeslachtigheid die kenmerkend lijkt te zijn voor de positie 'psychiater', zoals die door veel bezetters van die positie en door sommige andere mensen tot op heden wordt opgevat. Daarover eerst het volgende.

Wie is opgeleid als 'arts', en vervolgens voor het specialisme 'zenuwarts', ziet zich, als hij daarna van de twee posities waartussen hij mag kiezen, namelijk 'neuroloog' of 'psychiater', de laatste kiest, voor de taak geplaatst om van sommige mensen waarmee hij in die positie wordt geconfronteerd, en aan wie, voor zover valt na te aan, lichamelijk niets mankeert, uit te maken of zij niettemin in een 'toestand' verkeren die 'ziekelyk' dient te worden genoemd.

Komt hij in een bepaald geval, bijvoorbeeld ten aanzien van A, tot een bevestigend antwoord op die vraag, of is een collega-psychiater daar al toe gekomen, en zijn A of anderen daarvan op de hoogte, dan voelt de psychiater zich er niet zelden toe geroepen iets met A te doen, en wel 'iets' van dien aard, dat A over een poos niet meer in die 'ziekelyke toestand' verkeert. Zodra hij aan die roeping toegeeft is niet meer alleen het welzijn van A, zoals dat door de psychiater wordt opgevat, maar ook de 'competentie' van de laatste in het geding: zijn vermogen om middels een 'behandeling' waartoe in beginsel alleen een psychiater in staat is, een merkbare 'verandering ten goede' te bewerkstelligen in de 'ziekelyke toestand' van A.

Door de hoge vlucht die de traditionele, op de behandeling van lichamelijke afwijkingen en stoornissen gerichte geneeskunde de laatste 100 jaren heeft genomen, verbinden velen vrij hooggespannen verwachtingen aan de positie 'arts' in relatie tot de positie 'patiënt'. Door de relatie tussen hemzelf en A op te vatten – en tegenover A en anderen te afficheren – als die tussen 'arts' en 'patiënt', biedt hij A en anderen dus aanknopingspunten voor zulke verwachtingen. Wanneer nu de door hem voorgenomen 'behandeling' van A niet 'lukt', en vooral als dit geval er een is uit een vrij lange reeks van 'mislukte behandelingen', is dat voor de psychiater waarschijnlijk in hoge mate frustrerend.

Het mislukken van een voorgenomen behandeling kan door de psychiater aan een aantal factoren worden toegeschreven. Eén daarvan is, dat degeen die door hem als 'patiënt' wordt aangemerkt zichzelf niet als zodanig beschouwt en, nadat hij door de psychiater van diens mening op de hoogte is gesteld, weigert en blijft weigeren om die opvatting van de psychiater te delen. Er zijn aanwijzingen dat psychiaters vrij vaak met zo'n situatie worden geconfronteerd (Margolis c.s., geciteerd door Light 1972 pag. 829; Szasz 1970 pag. 84).

Een soortgelijke situatie doet zich voor als degeen die door hem als 'patiënt' wordt aangemerkt zich aanvankelijk weliswaar in die positie schikt en zich aan de hem door de psychiater toegedachte behandeling onderwerpt, maar later op die beslissing terugkomt en zich aan verdere 'behandeling' onttrekt.

Waarschijnlijk zijn het vaak dergelijke situaties, waarin hij als 'arts' geen greep krijgt op de 'patiënt' of deze tussen zijn vingers voelt wegglijpen, die een psychiater er vrij makkelijk toe kunnen brengen van de positie 'medicus', waarin hij zich machteloos voelt, over te schakelen op de positie die in de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie voor hem is ingeruimd in het grensgebied tussen de psychiatrische inrichtingen en de rest van Nederland, en zich daar op te stellen als 'duwer' of, als de 'patiënt' al in de inrichting zit maar er uit wil, als 'terugduwer'.

Met name procedure III, die van de 'inbewaringstelling', biedt hem de mogelijkheid om A vrijwel à la minute officieel in de positie 'onvrijwillig opgenomen psychiatrisch patiënt' te brengen. Men veronderstelt overigens, als hij van die mogelijkheid gebruik maakt, bij hem bepaald geen 'kwaad geweten'. In de eerste plaats zal het waarschijnlijk meestal zijn bedoeling zijn tegenover de betrokken 'patiënt' zo gauw mogelijk weer de positie 'arts' te gaan innemen. En verder bieden de terminologie van de betrokken voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie en de opvattingen die hem voor en tijdens zijn universitaire studie zijn bijgebracht hem veelal voldoende aanknopingspunten om de genoemde operatie met de beste bedoelingen uit te voeren.

Over die voorschriften – in de 'Wet van 27 april 1884, S.96', die ik al genoemd heb – schrijft Mooy, dat daarin onder 'krankzinnig' wordt verstaan “krank, dat is ziek van zinnen, geestelijk gestoord, geestesziek, als tegenstelling tot 'lichamelijk ziek'. Het is een algemeen begrip, *dat noch een bepaalde ziektevorm noch een bepaalde graad van gestoord-zijn aangeeft*” (Mooy 1964 pag. 28; cursivering van mij, C.G.).

En wat de opvattingen binnen de psychiatrie betreft lezen we bij dezelfde schrijver, zelf zenuwarts, dat men in de psychiatrie onderscheid is gaan maken tussen 'geestesziekten' en 'zenuwziekten', waarbij men de eerste term reserveert voor die “geestelijk gestoorde, wier gehele persoonlijkheid meer of minder door een ziekteproces is aangetast, wier contact met de werkelijkheid geheel of gedeeltelijk is gestoord, die geen of onvoldoende inzicht hebben in eigen toestand”, terwijl men de term 'zenuwziekten' gebruikt voor die “geestelijk gestoorde, bij wie een goed inzicht in eigen toestand is blijven bestaan, *die hun verschijnselen als ziekelijk onderkennen*, die een behoorlijk contact met de realiteit behouden” (Mooy 1964 pag. 28; cursivering van mij, C.G.).

Welnu, in de eerder bedoelde situaties heeft de psychiater te maken met iemand die hij, met alle deskundigheid van een tienjarige universitaire studie en wie weet hoeveel jaren ervaring, als 'geestelijk gestoord' heeft aangemerkt en van die diagnose in kennis heeft gesteld, maar die zichzelf niettemin niet als 'ziek', als 'patiënt' beschouwt en de aangeboden deskundige 'hulp' afwijst.

Ligt in zo'n geval de conclusie niet voor de hand, dat men te maken heeft met iemand *wiens contact met de werkelijkheid geheel of gedeeltelijk is gestoord*, met iemand die *geen of onvoldoende inzicht heeft in eigen toestand*, kortom met iemand wiens gehele persoonlijkheid meer of minder door een ziekteproces is aangetast? En is het verantwoord zo iemand vrij te laten rondlopen, ook al is het maar een dag? Als zo iemand geen 'onmiddellijk dreigend gevaar oplevert voor anderen of voor de openbare orde', dan toch in elk geval wel voor zichzelf. En als er wat gebeurt, wie krijgt er dan de schuld...? Juist. Tijd voor de procedures I en II is er dus niet, en er zit weinig anders op dan de dichtstbijzijnde burgemeester te bellen met de dringende suggestie aan de arts die aan deze kant van de lijn zit te vragen om de telefonische verklaring die volgens de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie in spoedeisende gevallen – als stap in kolom 3 van schema 2 – voldoende is om de burgemeester bevoegd te maken tot inbewaringstelling...

3.2.2. Het probleem van de ontbrekende remmen

In 1958 waren er volgens gegevens van het C.B.S. in Nederland 38 psychiatrische inrichtingen, en werden er 5.248 mensen als 'patiënt' in die inrichtingen opgenomen. In 1971 waren er 50 van die inrichtingen, en 15.469 opgenomen. Daaronder waren er maar enkele van 14 jaar of jonger; laat men dezen buiten beschouwing, dan is het aantal als 'patiënt' opgenomenen per 1.000.000 inwoners van Nederland van 15 jaar of ouder toegenomen van 671 in 1958 tot 1611 in 1971.

Verreweg de meeste van die mensen werden opgenomen, niet na voltooiing van een van de vijf procedures die ik besproken heb, maar via procedure VI. De vraag of deze mensen tijdens hun verblijf in de inrichting 'vogelvrij' waren, of de overeenkomstige groep mensen die op het ogenblik in de inrichtingen vertoeft 'vogelvrij' is, kortom of de 'vrijwillig opgenomen psychiatrische patiënt' vogelvrij is, is in de loop van dit verhaal schijnbaar een beetje op de achtergrond geraakt. Schijnbaar, zeg ik; want waar het ging over procedures voor 'onvrijwillige opname' in een psychiatrische inrichting,

ging het over procedures die mede de positie raken van iemand wiens 'vrijwillige' opneming wordt overwogen of gerealiseerd. Ik heb laten zien hoe makkelijk zijn positie eventueel door de psychiater gewijzigd kan worden.

Het gemak van die wijziging draagt er vermoedelijk toe bij dat in de relatie tussen de 'vrijwillig opgenomen patiënt' en zijn 'behandelaars' in de inrichting veel remmingsmechanismen gebrekkig of helemaal niet werken, die in Nederland in het gedrag van volwassenen jegens elkaar veelal wel plegen te werken.

3.3. Enige redenen tot verwondering

Dat die wijziging zo makkelijk is, is opmerkelijk als men let op enkele in het openbaar beleden doelstellingen en strevingen van personen, werkzaam binnen de Nederlandse staatsorganisatie. Twee dingen vallen dan op.

Om duidelijk te maken, welke dat zijn, eerst het volgende. Vrijheidsberoving geldt binnen de Nederlandse staatsorganisatie als een uitermate ingrijpende en pijnlijke behandeling van mensen. In de officiële ideologie van die organisatie is de vrijheid van de mens een van de hoogste waarden; mensen worden geacht, daarvoor vrijwel alles over te hebben, tot aan het leven van hun zonen in de 'dienstplichtige' leeftijd toe.

Binnen het arsenaal van onaangename maatregelen waartoe bepaalde onderdelen van de Nederlandse staatsorganisatie in vredetijd door andere onderdelen – de zgn. wetgevers – bevoegd zijn verklaard jegens mensen in Nederland, treft men vrijheidsberoving nu al meer dan een eeuw als de meest extreme aan, en de bevoegdheid tot toepassing daarvan, zeker voor langere duur, is – afgezien van degenen die binnen die organisatie worden aangemerkt als 'vreemdeling', 'minderjarig', 'lijder aan een besmettelijke ziekte' of 'dienstplichtig' – praktisch beperkt tot het strafrechtsapparaat en aan tal van vereisten gebonden.

Voordat dat apparaat bevoegd is om op iemand die vorm van vrijheidsberoving toe te passen die als gevangenisstraf wordt aangeduid, moet bijvoorbeeld eerst voldaan zijn aan de voorwaarden, dat een door het O.M. aan de betrokkene telastegelegd feit door een rechter bewezen is verklaard, en dat die rechter heeft verklaard, in dat bewezen verklaarde feit alle elementen te hebben teruggevonden van een door hem met name genoemd, tevoren door "de wetgever" in een openbaar gemaakte "wet" omschreven en als "misdrijf" aangeduid feit. In [Schema 2](#) gaat het daarbij om procedure V.

De in de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie als "straffen" aangeduide vormen van vrijheidsberoving mogen volgens die voorschriften uitsluitend door onderdelen van de Nederlandse staatsorganisatie worden ten uitvoer gelegd, met name door het strafrechtsapparaat. Voor de behandeling van degenen die aldus van hun vrijheid worden beroofd is binnen die organisatie de minister van Justitie verantwoording verschuldigd aan het Parlement.

Dat een particulier, of een particuliere organisatie, van de kant van de Nederlandse staatsorganisatie toestemming krijgt om een 'meerderjarige' van zijn vrijheid te beroven, is hoge uitzondering. Zo'n uitzondering is bijvoorbeeld gemaakt voor het geval dat iemand – wie dan ook – een volgens hem strafbaar feit op heterdaad ontdekt; in dat geval mag hij de volgens hem verdachte persoon van zijn vrijheid beroven, maar niet langer dan nodig is om hem naar de dichtstbijzijnde opsporingsambtenaar of het meest nabijgelegen politiebureau te brengen.

Over het algemeen kan men zeggen dat men er binnen de Nederlandse staatsorganisatie duidelijk naar streeft, onderdelen van die organisatie te doen beschouwen als de enige die binnen de grenzen van Nederland bevoegd zijn tot vrijheidsberoving van 'meerderjarigen' – een streven dat bijvoorbeeld tot uiting komt in art. 282 Wetboek van Strafrecht, waarin het geval dat iemand opzettelijk een ander wederrechtelijk van de vrijheid berooft of beroofd houdt, als "misdrijf" is omschreven.

Dat streven hangt waarschijnlijk nauw samen met het streven van mensen, werkzaam binnen die organisatie, naar een monopoliepositie voor die organisatie met betrekking tot de toepassing van of het dreigen met geweld jegens 'meerderjarigen' in Nederland: pogingen om mensen van hun vrijheid te beroven of beroofd te houden gaan immers al gauw met één van die beide gepaard.

Tegen de achtergrond van deze gegevens valt in hoge mate het bestaan op van officiële, dat wil zeggen door diezelfde staatsorganisatie gecreëerde en tot op heden gehandhaafde, uiterst summiere procedures, die ertoe kunnen leiden, dat aan particuliere organisaties in Nederland door onderdelen van die staatsorganisatie toestemming wordt verleend om 'meerderjarigen' van hun vrijheid te beroven en gedurende lange tijd, zelfs tot aan hun dood toe, beroofd te houden.

Vergelijkt men de voorwaarden waaraan volgens de voorschriften van die staatsorganisatie voldaan moet zijn, alvorens het strafrechtsapparaat bevoegd is om een meerderjarige in een zgn. "gevangenis" op te sluiten en gedurende een half jaar van zijn vrijheid beroofd te houden, met de voorwaarden waaraan volgens de voorschriften van diezelfde organisatie voldaan moet zijn, voordat het bestuur van een psychiatrische inrichting bevoegd is, een meerderjarige op te sluiten en gedurende dezelfde periode opgesloten te houden, dan is er reden tot de grootst mogelijke bezorgdheid voor ieder die merkt dat zijn naam genoemd wordt als die van iemand, jegens wie van de kant van de genoemde staatsorganisatie aan het bestuur van zo'n inrichting die bevoegdheid zou dienen te worden verleend.

Ik doel hier met name op de eerste drie van de vijf officiële procedures die tot zo'n bevoegdheidsverlening kunnen leiden; bij de procedures nummer IV en V speelt dit minder, doordat daarin bijna alle, of tenminste sommige vereisten zijn opgenomen, waaraan ook voor de verlening van bevoegdheid aan het strafrechtsapparaat tot opsluiting in een "gevangenis" voldaan moet zijn.

Om er zich een idee van te vormen, hoe de wettelijke voorwaarden voor de bevoegdheid van het strafrechtsapparaat om iemand in een "gevangenis" op te sluiten, eruit zouden zien, als ze ongeveer gelijk zouden zijn aan de voorwaarden voor de bevoegdheid van een inrichtingsbestuur om iemand van zijn vrijheid te beroven, zoals ze in de huidige wetten zijn omschreven, zou men zich het eerste en tweede boek van het Wetboek van Strafrecht, plus nog tal van bepalingen in andere wetten, vervangen moeten denken door 1 à 2 artikelen waarvan het eerste luidt: "Ieder die misdadig is wordt, indien zijn opsluiting in een gevangenis noodzakelijk of wenselijk is, in een gevangenis geplaatst."

Verder zou men vrijwel het hele Wetboek van Strafvordering weg moeten denken, en zich in de plaats daarvan een vijftal "wetsbepalingen" moeten voorstellen, waarvan er een luidt: "Acht de rechter op grond van de hem door de Officier van Justitie overgelegde verklaring van een criminoloog, het bestaan van misdadigheid en de noodzakelijkheid of wenselijkheid van de plaatsing van de verdachte in een gevangenis voldoende aangetoond, dan machtigt hij de Officier van Justitie om tot die plaatsing over te gaan. De beslissing waarbij die machtiging wordt verleend is niet onderworpen aan hoger beroep."

Het merkwaardige is, dat we op deze manier een vrij volledig beeld zouden krijgen van de voorwaarden, waaraan volgens de geschreven of ongeschreven wetten van de talrijke staatsorganisaties in het Nederland van vóór de Franse Revolutie – dus nu zo'n 200 jaar geleden – voldaan moest zijn voordat de Schout of Baljuw iemand als "misdadiger" om het leven mocht brengen, mocht opsluiten, of op een andere manier mocht onttrekken aan het "vrije" personenverkeer binnen het gebied waarover zo'n staatsorganisatie zeggenschap pretendeerde te hebben. Alleen moeten we dan, i.p.v. de "verklaring van een criminoloog" lezen: "de verklaring van degenen wiens verwijdering wegens misdadigheid overwogen wordt" (een zogenaamde 'bekentenis'); "criminologen" bestonden er toen nog niet.

Behalve de uitspraak dat iemand "misdadig" was, werd in die dagen ook de uitspraak dat iemand "krankzinnig" was, mits officieel gedaan door een onderdeel van de staatsorganisatie, binnen die organisatie over het algemeen als een geldig argument beschouwd om hem of haar de aanspraken te ontzeggen die de meeste 'meerderjarigen' binnen het betrokken gebied maakten – en, naar de

opvattingen binnen de betrokken staatsorganisatie, onder bepaalde omstandigheden ook mochten maken – op een bejegening door hun medemensen die aan bepaalde minimumeisen voldeed. Volgens die opvattingen mocht – en moest zelfs – aan degenen, op wie een van die twee uitspraken officieel toepasselijk werd geacht, die aanspraken door een onderdeel van de staatsorganisatie in zoverre worden ontzegd, dat door dat onderdeel aan sommige figuren toestemming werd gegeven, of zelfs de eis werd gesteld, de betrokkene te behandelen op een manier die vrijwel niemand zich wenste – en naar de opvattingen binnen de betrokken staatsorganisatie, behalve onder bepaalde omstandigheden behoefde – te laten welgevalen.

Dat wil niet zeggen dat alle onaangename behandelingsmethoden die naar opvattingen binnen de betrokken staatsorganisatie mochten of dienden te worden toegepast op iemand, op wie de uitspraak “hij is misdadig” toepasselijk werd geacht, volgens die opvattingen ook mochten worden toegepast op iemand, op wie de uitspraak “hij is krankzinnig” van toepassing werd geacht. Ter dood brenging en verbanning uit het betrokken gebied mochten naar deze opvattingen, voor zover ik heb kunnen nagaan, bijvoorbeeld wel worden toegepast op personen die door een onderdeel van de staatsorganisatie officieel waren geplaatst in de categorie “misdadiger”, maar niet op hen die door zo'n onderdeel officieel als “krankzinnig” waren aangemerkt. In zoverre verkeerden degenen die officieel tot de “krankzinnigen” werden gerekend, in zekere zin in een voordelige positie in vergelijking met hen die officieel als “misdadig” werden beschouwd.

Om dit verschil te begrijpen moeten we nog veel verder dan 200 jaar in de geschiedenis terug, en wel naar de Middeleeuwen – de tijd waarin niet alleen de staatsorganisaties zoals we die tegenwoordig kennen, gestalte begonnen te krijgen, maar ook, en waarschijnlijk in vrij nauw verband daarmee, de opvattingen over zgn. “misdadigen” en “krankzinnigen”, en over de behandelingsmethoden die voor degenen die daar officieel toe werden gerekend, toelaatbaar of aangewezen werden geacht. Die opvattingen hebben het tot aan de Franse Revolutie, en tot op vrij grote hoogte zelfs tot op de dag van vandaag, binnen die staatsorganisaties kunnen uithouden.

In die opvattingen, waarop ik hier alleen summier kan ingaan, speelden enerzijds de Goede – met 'de bisschop van Rome' (en volgens sommigen ook 'de princeps') als zijn vertegenwoordiger(s) op aarde – en anderzijds de Boze een belangrijke rol, met tussen hen in de mens, begiftigd met het vermogen om de eisen, door de Goede gesteld, te kennen, en om te kiezen tussen gehoorzaamheid aan die eisen... en ongehoorzaamheid.

Een vrije keuze voor ongehoorzaamheid kenmerkte de “misdadige”. Tot de “misdadigen” bij uitstek werden sinds de 12e eeuw door sommigen de “ketteren” gerekend. Voor hun “misdrijf” – volgens een uitlating van paus Innocentius III (1160-1216) uit 1199 “schennis van de eeuwige majesteit” van Jezus Christus (De Cauzons 1909 pag. 294) – werd door diens gewezen pupil, keizer Frederik II (1194-1250), in 1238 voor het hele Rooms-Duitse Rijk de openbare verbranding in levenden lijve als “officiële” behandelingsmethode voorgeschreven (De Cauzons 1909 pag. 296 e.v.).

Daarmee werd in grote delen van Europa het bestaan van zeer velen op losse schroeven gezet: elk ogenblik kon men – wegens een uitlating, waarvan alleen iemand die grondig thuis was in de warwinkel van vreemdsoortige opvattingen die tezamen doorgingen voor de officiële geloofsleer van de Rooms-Katholieke kerk, kon vaststellen, of zij daarmee in strijd was – door een ijverige deskundige gearresteerd en – als deze bij verhoor geen redenen voor hoop op verbetering meende te ontdekken – ter verbranding overgeleverd worden aan de beul.

Zoals bekend waren het vooral de Franciscanen (waaronder de minderbroeders) en de Dominicanen ('Broeders Predikheren'), die zich vanaf ongeveer 1215 eeuwenlang als strijders voor de Heer en zijn kerk hebben opgeworpen. Voor iemand die door hen van “ketterij” werd beschuldigd, stond er, afgezien van de vlucht, eigenlijk maar een verweermiddel open, nl. dit, dat hij hen ervan probeerde te overtuigen dat hij niet uit vrije wil tegen de Goede en voor de Boze gekozen had, maar dat de laatste zonder zijn toestemming bezit van hem had genomen en hem van de vrije beschikking over zijn wil had beroofd.

Een verslag van een mislukte poging tot het gebruik van dit verweermiddel is te vinden in het boek "*Bonum universale de apibus*" van Thomas van Cantimpré (1201-1263/1272). Volgens dat verslag was er omstreeks 1236 in de buurt van Kamerijk een zeer slimme "ketter", Ægidius genaamd, "die vreesde verhoord en verbrand te worden door de broeders predikheren, die daar destijds zeer velen verbrandden." Daarom deed hij alsof hij door de duivel bezeten was. Zijn vrienden boeiden hem en brachten hem over naar Asperen, naar de kerk van Sint Achadrus, die bezetenen kon genezen, zodat men hem niet voor een ketter maar voor een krankzinnige zou houden.

(Ook hier ontliet hij overigens zijn warme einde niet. In de kerk bevond zich een geknevelde en van de duivel bezeten 'geestelijke' ('*clericus*'). Deze raakte de eerstvolgende nacht door gods wil ontboeid, waarna hij matrassen en andere spullen uit de kerk op en om de vastgebonden Ægidius begon te stapelen. Deze dacht eerst dat het om een gekkigheidje ging – totdat de ander de zaak in brand stak. Bewakers, die op Ægidius' geschreeuw toesnelden en het vuur probeerden te doven, werden door de 'geestelijke' met een zwaard verjaagd, en Ægidius verbrandde. "Terstond daarop bleek – nu gods oordeel voltrokken was – de 'geestelijke' van de duivel bevrijd en volledig gezond", aldus Thomas van Cantimpré, die in Keulen tijdens de colleges van Albertus Magnus, één van de 'broeders predikheren', de collegebanken deelde met Thomas van Aquino (1225-1274), ook een 'broeder predikheer' (Fredericq 1889 p. 104-105 en Fredericq 1892 p. 45 (mijn vertaling, C.G.).)

Hetzelfde verweermiddel werd aangewend, toen 250 jaar later "hekserij" als een bijzondere vorm van "ketterij" tot ontwikkeling was gebracht, en zich onder de ketterjagers het specialisme van de heksenjagers had gevormd. George L. Burr schreef daarover: "Krankzinnigheid, of zelfs maar het vermoeden daarvan, vormde de bestmogelijke *verdediging* tegen de beschuldiging van hekserij; en Johan Wyer (1515-1588), de eerste die tegen de heksenvervolging opkwam, maar waarschijnlijk niet de waarheid durfde vertellen over de manier waarop men hen middels marteling tot bekentenissen bracht, probeerde de heksen te *redden* door hen krankzinnig te verklaren...

Het verschil tussen iemand die door een boze geest was bezeten en een heks was van groot belang: de eerste was het onvrijwillige *slachtoffer* van de duivel, de tweede maakte zich welbewust en bij volle verstand tot diens bondgenoot. Tegen de *bezittende duivel* in de eerstgenoemde trad men soms hard op, maar alleen om hem *uit te drijven* en het slachtoffer te verlossen – *nooit* werd de betrokkene verminkt of gedood. De laatstgenoemde werd gestraft voor misdrijven die hij of zij *door eigen wil* had begaan... (Het) verweer 'krankzinnigheid' was het enige wat (... iemand) kon verontschuldigen, en dat in enkele gevallen ook deed; wie het slachtoffer van Satan was kon niet zijn vrijwillige medeplachtige zijn." (Burr, geciteerd door Robbins 1965 pag. 397-398; mijn vertaling, C.G.)

Vele eeuwen lang heeft plaatsing in de categorie "krankzinnig" of "bezeten" aan mensen een schuilplaats geboden of althans beloofd, waar zij het vege lijf konden redden, telkens als mensen in organisaties waarin een vertegenwoordiger van god op aarde, of iemand die zich voor die positie binnen die organisatie op gods gratie beriep, een belangrijke positie bezette, en die de beul in dienst of althans tot hun beschikking hadden, er toe overgingen om het gedrag van hun medemensen te toetsen op zijn overeenstemming met de eisen die zij aan hun onzichtbare hoogste chef toeschreven, en om degenen wier gedrag daarvan naar hun mening afweek, in de categorie "misdadiger" en op de brandstapel of het schavot te plaatsen of op een andere manier uit het land der levenden te verwijderen.

Plaatsing in de categorie "krankzinnig" bood of beloofde die medemensen een schuilplaats, zei ik; maar tegen welk een prijs! "Door een boze geest bezeten zijn" betekende: jezelf in geen enkel opzicht meester zijn; elk ogenblik een willoos maar uiterst gewelddadig instrument kunnen worden van de boze geest die in je huist, en die, zodra hij de kans krijgt, zich van jou zal bedienen om alles en ieder in je omgeving kapot te maken. Het betekende: uitsluitend ongeloofwaardige dingen zeggen. Het betekende: gevaarlijk zijn, en geboeid overgebracht naar en weerloos achtergelaten worden in een plaats die zelfs door inquisiteurs geschuwd wordt, en waar hoogstens een heilige – een Sint Achadrus, een Sint Anthonius – raad met je weet.

Opvallend is in de tweede plaats, dat er na de Franse revolutie in Nederland en andere streken van West-Europa middels of in het voetspoor van de Code Pénal strengere eisen werden vastgesteld voor plaatsing in de categorie 'misdadig', terwijl dat voor plaatsing in de categorie 'krankzinnig' niet het geval is geweest.

Hoofdstuk 4

4.1. Plaatsing van M in 'de gevangenis'

Volgens het boven weergegeven schema valt er in de officiële besluitvormingsprocessen binnen de Nederlandse staatsorganisatie een relatie te constateren tussen de persoonscategorie 'misdadiger' en de plaatscategorie aangeduid met 'de gevangenis' of 'de penitentiaire inrichting'. In dit hoofdstuk worden achtereenvolgens (in 4.1.) plaatsen van de laatstgenoemde categorie en (in 4.2.) de plaatsing in de eerstgenoemde categorie behandeld.

Bij de bespreking van de activiteiten van 'mensen van de politie' met betrekking tot 'minderjarigen' die zonder toestemming van een ouder 'de ouderlijke woning' verlaten hebben, zijn we al gestuit op activiteiten, door mensen van de Nederlandse staatsorganisatie in het kader van het officiële plaatsingssysteem ondernomen m.b.t. een andere persoonscategorie: de categorie 'misdadig(er)'.

Dat is geen toeval: voor de meeste onderdelen van dat plaatsingssysteem geldt, dat 'de mensen van de politie', als zij bij een in het kader van dat systeem voorgenomen of ondernomen geweldpleging op actieve of passieve tegenwerking stuiten, volgens de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie al vrij gauw mogen overschakelen op een behandeling van de tegenwerker(s) als 'misdadig(er)'; met name de artt. 179-184 Wetboek van Strafrecht bieden hun vaak een aanknopingspunt voor deze overschakeling.

We zullen nu dit onderdeel van dat plaatsingssysteem wat nader bezien.

Iemands plaatsing als 'misdadig(er) in 'de gevangenis' neemt in het officiële plaatsingssysteem van de Nederlandse staatsorganisatie in verschillende opzichten – waarvan er hier maar enkele kunnen worden toegelicht – een bijzondere plaats in.

In de eerste plaats behoort deze, samen met iemands plaatsing als 'krankzinnige' in 'het krankzinnigengesticht', tot de vormen van geweldpleging die volgens de voorschriften van die staatsorganisatie mogen worden toegepast op een niet-'minderjarige', niet-'vreemdeling', niet-'dienstplichtige' en niet-'lijder aan een besmettelijke ziekte'. (Men kan zeggen dat hetzelfde geldt voor iemands opneming als 'psychopaat' in een 'inrichting bestemd voor de verpleging van psychopaten'. Maar dit onderdeel van het bedoelde plaatsingssysteem – dat in zekere zin een mengvorm is van de onderdelen 'plaatsing als 'misdadiger' in 'de gevangenis' en 'plaatsing als 'krankzinnige' in 'het krankzinnigengesticht' – kan tot op vrij grote hoogte gelijkgesteld worden met het eerstgenoemde onderdeel; de eisen, in de voorschriften van de bedoelde staatsorganisatie gesteld voor de toelaatbaarheid van iemands plaatsing als 'misdadig(er)' in 'de gevangenis' en voor die van zijn plaatsing als 'psychopaat' in 'een inrichting bestemd voor de verpleging van psychopaten' verschillen maar heel weinig van elkaar. Deze vorm van geweldpleging zal daarom in het navolgende, tenzij uitdrukkelijk anders gesteld wordt, onder 'plaatsing als 'misdadiger' in 'de gevangenis' begrepen worden.)

In de tweede plaats waren en zijn volgens de officiële opvattingen binnen de Nederlandse staatsorganisatie, zoals die zich in de loop van de 19e eeuw hebben gevormd, 'de gevangenis' en 'het krankzinnigengesticht' categorieën van plaatsen waarin naast personen die volgens de criteria van die

organisatie gerekend worden tot de bijbehorende persoonscategorieën, *geen andere personen* op ongeveer *dezelfde voet* mogen verblijven.

Voor 'de gevangenis' zie men hiervoor art. 22 lid 1 Wetboek van Strafrecht, zoals dit luidde tot 1-6-1953, art 8 lid 1 'Beginselenwet Gevangeniswezen', en Smidt 1891 p. 300-305, terwijl men een 'uitzonderingsgeval' aangeduid vindt in art. 25 Wetboek van Strafrecht. Voor 'het krankzinnigengesticht' zie men art. 3 van 'de wet van 29-5-1841, S. nr 20', en art. 7 lid 5 van 'de wet van 27-4-1884, S. nr 96'. (Wat de aan deze laatste plaatscategorie in de opvattingen van de bedoelde staatsorganisatie gerelateerde persoonscategorie betreft is er overigens middels art. 7 lid 2 van de laatstgenoemde wet een categorie van plaatsen gecreëerd – de 'aangewezen' of 'open' afdeling van een 'psychiatrische inrichting' -, waar naast personen die officieel tot die persoonscategorie worden gerekend, wat de bedoelde staatsorganisatie betreft wel anderen op ongeveer dezelfde voet mogen verblijven; cf. Jelgersma 1959 p. 409 e.v.)

Daarentegen mogen, wat de betrokken staatsorganisatie betreft, in 'de ouderlijke woning' ook niet-'minderjarige' personen, als ze daar zin in hebben, op ongeveer dezelfde voet als een 'minderjarige' vertoeven; mogen niet-'dienstplichtigen', als ze dat willen en er aan bepaalde eisen is voldaan, op ongeveer gelijke voet met 'dienstplichtigen' in 'het onderdeel' aanwezig zijn, en mogen 'niet-vreemdelingen' in beginsel in 'het buitenland' vertoeven op dezelfde voet als 'vreemdelingen'.

Alleen voor 'inrichtingen bestemd voor de verpleging van lijdens aan besmettelijke ziekten' geldt, wat de Nederlandse staatsorganisatie betreft, ongeveer hetzelfde als voor 'de gevangenis' en 'het krankzinnigengesticht' (zie bijv. art. 3 lid 2 'Besmettelijke-Ziektenwet').

De plaatsing en het verblijf in een plaats die naar de criteria van die staatsorganisatie tot één van de laatstgenoemde drie categorieën behoort draagt dus in de officiële opvattingen binnen die staatsorganisatie het karakter van *isotatie* van de geplaatste van 'de rest' van degenen die zich in Nederland of elders op aarde bevinden, in veel sterkere mate dan bij de overige plaatscategorieën van het bedoelde plaatsingssysteem het geval is.

Wat de plaatsing en het verblijf in 'de gevangenis' betreft kan men verder opmerken, dat dit in de officiële opvattingen binnen die staatsorganisatie zo ongeveer *het ergste* is wat iemand in Nederland – in tijden die naar de officiële opvattingen binnen die organisatie als 'vredestijd' dienen te worden aangemerkt – door anderen mag worden aangedaan, alsook, dat het in die opvattingen voor iemand een *schande* is, zo'n plaatsing en verblijf te ondergaan (zie Smidt 1891 pp. 299, 305), een schande waarvoor diegenen *gespaard* worden, die zo'n plaatsing en verblijf niet ondergaan.

In nauw verband met het voorgaande staan de officiële opvattingen binnen diezelfde organisatie, dat iemand in Nederland uitsluitend door personen die bepaalde ambtelijke posities bezetten in de bedoelde staatsorganisatie in 'de gevangenis' geplaatst en vastgehouden mag worden; opvattingen die hun neerslag hebben gevonden in de eisen die in de voorschriften van die staatsorganisatie geformuleerd zijn voor de toelaatbaarheid van iemands opneming in 'de gevangenis' (zie bijv. artt. 566 e.v. Wetboek van Strafvordering.)

Wat deze plaatscategorie betreft zijn er dus, naar de officiële opvattingen binnen de Nederlandse staatsorganisatie, voor ieder die zich in Nederland bevindt, 2 posities denkbaar: de positie 'in de gevangenis geplaatst' en de positie niet-'in de gevangenis geplaatst'. Tussen die posities is er in die opvattingen een belangrijk en voor hen die zich in de laatstgenoemde positie bevinden, *voordelig* verschil – een voordeel waarvan het in die opvattingen verder denkbaar is dat hij het kwijtraakt na een beslissing, door een aantal personen die een ambtelijke positie binnen die staatsorganisatie bezetten, in die positie genomen.

Voor zover nu mensen in Nederland die geen ambtelijke positie binnen die staatsorganisatie bezetten, van die officiële opvattingen binnen deze staatsorganisatie op de hoogte zijn, en ook hunnerzijds belang hechten aan het verschil tussen die beide posities – in die zin, dat zij de positie niet-'in de

gevangenis geplaatst' als de voordeligste beschouwen –, kan het 'voordelige' verschil tussen die posities voor de betrokken staatsorganisatie onder bepaalde omstandigheden dienst doen als een middel tot beheersing van het gedrag van die mensen, en met name van diegenen onder hen, die in de positie niet- 'in de gevangenis geplaatst' verkeren; voor zover zij zich het behoud van dat 'voordeel' ten doel stellen, zijn ze immers afhankelijk van beslissingen, door mensen binnen die staatsorganisatie genomen. Tussen die staatsorganisatie en deze mensen in haar interne omgeving bestaat er dus, wat 'de gevangenis' betreft, onder de bedoelde voorwaarden een afhankelijkheids- of machtsrelatie.

Onder 'de mensen in de *interne omgeving*' van de (huidige) Nederlandse staatsorganisatie versta ik de mensen die zich in Nederland bevinden, voorzover ze geen 'ambtelijke positie' in die staatsorganisatie bezetten. Mensen die zich buiten de grenzen van Nederland bevinden en geen 'ambtelijke positie' in die staatsorganisatie bezetten, kunnen worden aangeduid als 'mensen in de *externe omgeving*' van die staatsorganisatie, terwijl mensen die in die staatsorganisatie een 'ambtelijke positie' bezetten, kunnen worden aangeduid als 'mensen in (of: binnen)' de Nederlandse staatsorganisatie. Met '*ambtelijke positie*' bedoel ik 'ambt' in de (ruime) betekenis die in de Nederlandse staatsorganisatie aan die term wordt gehecht bij de interpretatie van wat binnen die organisatie wordt aangeduid als 'art. 44 Wetboek van Strafrecht'.

Voor een (op een z.g. systeemtheorie georiënteerde) beschouwing over de 'omgeving' van organisaties zie men Terreberry (Terreberry 1968), waarin overigens m.b.t. 'omgeving' niet, zoals hierboven, een onderscheid wordt gemaakt tussen 'interne' en 'externe' omgeving. Over de omgeving van organisaties wordt ook vrij uitvoerig geschreven in Hall (Hall 1972).

Volgens een belangwekkende beschouwing van R.M. Emerson (Emerson 1962) wordt een afhankelijkheidsrelatie tussen 2 partijen, A en B, – waarbij A zowel een menselijk individu als een stel van die individuen tezamen kan voorstellen, terwijl hetzelfde geldt voor B – bepaald door 2 factoren, namelijk het belang dat de één hecht aan een omstandigheid over welke aan- of afwezigheid door de ander wordt beslist, en de mogelijkheden waarover de eerste beschikt om die omstandigheid te verwezenlijken buiten zijn relatie met de ander om; of, in Emersons eigen woorden:

"The dependence of actor A upon actor B is (1) directly proportional to A's *motivational investment* in goals mediated by B, and (2) inversely proportional to the availability of those goals to A outside of the A-B relation" (Emerson 1982 p. 32.)

Zo'n afhankelijkheidsrelatie kan volgens Emerson omgekeerd als een machtsrelatie tussen de betrokken partijen worden aangemerkt, waarbij hij met 'macht' van B over A bedoelt: de (mate van) weerstand van A die door B kan worden overwonnen. (De mate van) deze macht wordt manifest als B van A verlangt of eist, zich op bepaalde manieren te gedragen, terwijl A zelf zich niet aldus verlangt te gedragen. De macht van B over A is – zo stelt Emerson – gelijk aan de mate waarin A afhankelijk is van B.

De 'machtsrelaties' tussen A en B kunnen gekenmerkt worden door 'evenwicht' of door een overwicht van de één over de ander. Spreek ik met iemand af, een bepaald boek van mij te ruilen voor een bepaalde grammofoonplaat van hem, dan kunnen er tussen ons beiden, m.b.t. 'afgifte van een ding door de één aan de ander' wederzijdse afhankelijkheidsrelaties ontstaan die het kenmerk van 'evenwicht' vertonen: geeft hij mij die grammofoonplaat niet af, dan kan ik weigeren hem het boek te overhandigen, en omgekeerd.

Wat 'plaatsing in de gevangenis' betreft worden de relaties tussen de Nederlandse staatsorganisatie en de mensen in haar interne omgeving gekenmerkt door een overwicht van de eerstgenoemde, omdat – en voor zover – zij een monopoliepositie t.a.v. die plaatsing handhaaft.

Een overwicht van de een maakt de relaties tussen twee partijen volgens Emerson onstabiel, omdat zij bij de betrokkenen spanningen oproept. Die spanningen brengen op hun beurt bepaalde processen

op gang, gericht op een vermindering van die spanningen, hetzij met handhaving, hetzij met verbreking van die relaties.

Emerson onderscheidt die processen in:

1. processen die leiden tot een reductie van de kosten die voor de 'zwakste', bij voortzetting van de relatie, aan voldoening aan de eisen van de 'sterkste' verbonden zijn, en
2. processen die ertoe leiden,
 - a. dat de 'zwakste' partij minder afhankelijk wordt van de ander, of
 - b. dat de 'sterkste' partij meer afhankelijk wordt van de 'zwakste'.

In de relaties tussen de Nederlandse staatsorganisatie en de mensen in haar interne omgeving zouden spanningen als door Emerson bedoeld bijv. optreden, als elk van die mensen op elk ogenblik van de dag en de nacht bedacht zou moeten zijn op de mogelijkheid van plaatsing in 'de gevangenis'. Die spanningen zouden o.a. kunnen verminderen doordat die mensen de Nederlandse bodem verlaten, of doordat zij het 'positieve' belang dat ze hechten aan de positie niet-'in de gevangenis geplaatst' reduceren – eventueel tot nihil, of nog verder.

Dit zijn voorbeelden van processen als bedoeld onder 2a. Zulke processen hebben zich in het verleden onder degenen die zich in de interne omgeving van de bedoelde staatsorganisatie of haar voorgangsters bevonden, vrij geregeld voorgedaan, en ze doen zich nog steeds voor – maar bijna steeds op vrij beperkte schaal.

Dit maakt het waarschijnlijk dat er zich nog tal van andere 'spanningsverminderende processen' hebben voorgedaan en voordoen. Het achterhalen daarvan is echter heel moeilijk, omdat we hier te maken hebben met ontwikkelingen die zich in de loop van bijna 8 eeuwen – namelijk sinds ongeveer 1200, toen zich in deze streken de eerste staatsorganisaties, veelal als stedelijke organisaties, begonnen te vormen – in de relaties tussen de staatsorganisaties op 'Nederlandse' bodem en de mensen in hun interne omgeving hebben voltrokken.

Daarbij valt te bedenken dat 'plaatsing in de gevangenis' nog maar vrij kort geleden – namelijk omstreeks 1870 – tot 'het ergste' is geworden wat in de officiële opvattingen binnen de huidige Nederlandse staatsorganisatie in 'vredestijd' aan mensen in de interne omgeving van die organisatie mag worden aangedaan, terwijl deze vorm van geweldpleging pas in de loop van de 16e eeuw in de plaatsingssystemen van de toenmalige staatsorganisaties een rol ging spelen die in hoofdzaak overeenkomt met die welke zij in het plaatsingssysteem van de huidige Nederlandse staatsorganisatie speelt.

Gedurende enkele eeuwen voor die tijd, en nog eeuwen daarna, werden in de officiële opvattingen binnen de betrokken staatsorganisaties – m.b.t. personen die volgens de criteria van die organisaties gerekend werden te behoren tot persoonscategorieën, vergelijkbaar met de categorie 'misdadig(er)', in het plaatsingssysteem van de huidige staatsorganisatie in Nederland – vormen van geweld toelaatbaar geacht, en door bezetters van posities in die organisaties in die posities gepleegd, die in vergelijking met 'plaatsing in de gevangenis' gekenmerkt werden door een veel grotere mate van *grofheid* en *openlijkheid*.

Als men probeert om de 'spanningsverminderende processen' te traceren, die zich destijds ook m.b.t. deze vormen van geweld moeten hebben voorgedaan, dan kan men opmerken, dat de mensen in de interne omgeving van die staatsorganisaties op een veel directer manier werden geconfronteerd met veel ruwer geweld, door mensen in die organisaties gepleegd, dan – zeker tegenwoordig – bij 'plaatsing in de gevangenis' het geval is. Ze werden daardoor ook veel sterker geconfronteerd met de mogelijkheid om dat geweld te verhinderen.

Die openlijke geweldpleging droeg een uitdagend karakter, en dat is, althans in tijden waarin die openlijkheid in de betrokken staatsorganisaties nog een punt van discussie was, zeer waarschijnlijk mede de *bedoeling* geweest van degenen die deze geweldplegingen op deze manier op touw zetten.

De mensen in de interne omgeving van zo'n organisatie werden door hun aanwezigheid, samen met familieleden en andere bekenden, gedwongen om openlijk een houding tegenover de plegers en slachtoffers van dat geweld te bepalen, om *partij te kiezen*, en hun keuze tegenover hun kinderen en anderen te motiveren. Bij bestudering van prenten e.d. van zulke openlijke geweldplegingen kan men meestal opmerken, dat er tegenover een talrijk publiek maar betrekkelijk weinig gewapende mensen aan de kant van de geweldplegers aanwezig waren. De mensen onder dat publiek bevonden zich dus vermoedelijk niet zelden in een situatie waarin ze met vrij weinig moeite iemand uit hun omgeving, misschien zelfs een bekende, van grof geweld konden redden.

De feiten die uit de geschiedenis bekend zijn geven geen aanleiding om te denken, dat in zo'n situatie niets doen voor de mensen in deze streken altijd een vanzelfsprekendheid is geweest. Voor zover zij tijdgenoten waren van Tacitus, valt er over hun opvattingen iets te lezen in diens 'Germania'; van latere opvattingen valt het één en ander vinden in een aantal 'landregten'. En al krijgt men daaruit natuurlijk geen volledig beeld, toch kan men zich moeilijk voorstellen dat, als het een der hunnen had betroffen, *niets doen* in de bedoelde situaties voor die mensen een teken zou zijn geweest voor iets anders dan de uiterste lafheid en lamelendigheid.

Toch hebben sinds plm. 1200 grote menigten inderdaad werkeloos toegezien bij dergelijke geweldplegingen, en daarmee partij gekozen voor de geweldplegers. Voor die keuze moeten die mensen argumenten hebben gehad die krachtig leken en tegelijk zo simpel waren, dat ze die ook tegenover hun kinderen konden gebruiken om uit te leggen, enerzijds waarom ze het slachtoffer van dat geweld niet te hulp kwamen, en anderzijds waarom ze in de interne omgeving van de betrokken staatsorganisatie bleven wonen terwijl het toch denkbaar was, dat hen – of hun kinderen – een soortgelijk lot zou treffen.

Zeer waarschijnlijk mede ter voorziening in de behoefte aan dergelijke argumenten is de persoonscategorie 'misdadig(er)' gecreëerd. (Men vindt deze bijv. omstreeks 1420 gebezigd door Jan Matthijssen (Matthijssen 1880, pp. 201, 205 e.a.) Door de opneming van deze categorie in de officiële besluitvormingsprocessen van de staatsorganisatie werden er voor ieder die zich in de interne omgeving van die staatsorganisatie bevond, in relatie tot die staatsorganisatie 2 posities denkbaar: de positie 'misdadig(er)', en de positie niet-'misdadig(er)'.
als hij zich naar hun mening had schuldig gemaakt aan iets wat zij in die positie in sterke mate afkeurden.

In de officiële opvattingen binnen die staatsorganisatie werd nu tussen de bedoelde ernstige vormen van geweldpleging en deze persoonscategorie deze relatie gelegd, dat die vormen van geweldpleging in de interne omgeving van die staatsorganisatie in 'vredestijd' uitsluitend mochten worden toegepast op iemand die *eerst* in de positie 'misdadiger' was geplaatst. Verder mocht deze plaatsing volgens diezelfde opvattingen binnen die interne omgeving uitsluitend plaatsvinden door personen die bepaalde ambtelijke posities in die staatsorganisatie bezetten en zelf uit die interne omgeving afkomstig waren. Tenslotte mochten deze personen – nog steeds volgens die officiële opvattingen – iemand alleen dan in de positie 'misdadig(er)' plaatsen, *als hij zich naar hun mening had schuldig gemaakt aan iets wat zij in die positie in sterke mate afkeurden.*

De formulering van deze officiële eisen, en voldoening daaraan voordat de bedoelde vormen van geweld plaatsvonden, konden onder bepaalde voorwaarden

a) aan de mensen in de interne omgeving van de betrokken staatsorganisatie die van die eisen op de hoogte waren, het gevoel geven van een zekere onafhankelijkheid van de staatsorganisatie, wat die vormen van geweld betreft; v.z.v. aan die eisen werd voldaan, konden ze immers van de kant van die staatsorganisatie niet elk ogenblik aan die vormen van geweld worden onderworpen;

b) aan die mensen de tijd geven om, voordat ze met het plegen van die vormen van geweld op iemand anders werden geconfronteerd, in samenspraak met elkaar een houding daartegenover te bepalen, en

c) aan mensen binnen de staatsorganisatie de gelegenheid geven om te trachten, de houding van de mensen in de interne omgeving van die staatsorganisatie zo te beïnvloeden, dat de kans op verzet tegen een voorgenomen geweldpleging zoveel mogelijk werd verkleind.

Boven is gesteld, dat de persoonscategorie 'misdadig(er)' mede werd gecreëerd ter voldoening aan de behoefte van mensen in de interne omgeving van de staatsorganisatie aan argumenten die ze tegenover hun kinderen konden gebruiken ter motivering van hun passieve houding tegenover de geweldpleging van de kant van die staatsorganisatie, waarvan ze getuigen waren.

Welke argumenten leverde deze creatie hun op? Vermoedelijk verschillende, waaronder dit: dat het slachtoffer van dat geweld, hoezeer wellicht ook in dezelfde omgeving opgegroeid en totnogtoe als één der hunnen beschouwd, uiteindelijk toch niet één der hunnen bleek te zijn, maar iemand van een ander, en wel een minderwaardig soort, die eigenlijk helemaal niet in deze omgeving thuishoorde: een 'dief', een 'boef', een 'misdadiger'. En als die kinderen dan vroegen of 'dieven' net als deze werden geselsd, of gebrandmerkt, of opgehangen (zie bijv. Ph. Wielant (1450-1520), "Practyke Criminele", c. CXII, geciteerd in de Monté Verloren 1942, p. 116) – lag er dan voor de ouders, bezorgd om de toekomst van hun kroost, een ander dan bevestigend antwoord voor de hand?

Zo hebben ouders waarschijnlijk de eeuwen door op vragen van hun kinderen over diegenen, die door de staatsorganisatie in wier interne omgeving zij leefden, in de positie 'misdadig(er)' werden geplaatst, de 'veiligste' antwoorden gegeven – antwoorden die door die kinderen, zelf ouders geworden, op hun beurt aan hun spruiten werden doorgegeven. Dit lijkt me één van de factoren die men kan aanvoeren ter verklaring van de uitspraak, dat tot op de dag van vandaag veel mensen – ook overigens intelligente mensen – in een kontekst waarin termen als 'diefstal', 'dief' en 'misdadiger' een rol spelen, sporen van een merkwaardige starheid en 'domheid' vertonen. Een staaltje daarvan bieden de volgende uitlatingen van A.W. Gouldner:

"The point is that there is a very special consequence should others walk off with Mr. Parsons' hat; and there is a very special identity assigned to them. They are reported to the police, tried in court, and put in jail if convicted; they are called "thieves" and their behavior is called "stealing"." (Gouldner 1971, p. 306.)

Door termen als de genoemde worden vermoedelijk bij veel mensen Middeleeuwse houdingen geactiveerd, die hun op een heel jeugdige leeftijd door hun ouders zijn bijgebracht.

Iets soortgelijks lijkt zich bij velen voor te doen m.b.t. termen die verwijzen naar, en verschijnselen die kunnen worden geïnterpreteerd als een ander gedrag van een 'jongen' of een 'man', of van een 'meisje' of een 'vrouw', dan 'voor zo iemand passend' is. Ook wat dit betreft wordt het gedrag van velen – zij het ook tegenwoordig in wat mindere mate dan enkele decennia geleden – waarschijnlijk mede bepaald door houdingen die hun door bezorgde ouders in een heel vroeg stadium van hun leven zijn bijgebracht. In het artikel van R.R. Sears, "Development of gender role" (Beach 1965 p. 133 e.v.) kunt U lezen, dat kinderen in de USA – en dit is vermoedelijk niet slechts daar het geval – al heel jong van hun ouders hebben geleerd, zich als een 'echte jongen' of een 'echt meisje' te gedragen.

Men kan zich met enige zorg afvragen, welke effecten dergelijke manieren van opvoeding hebben op het gedrag van diegenen die, volwassen geworden, in een staatsorganisatie als de Nederlandse de positie 'officier van justitie' of 'rechter' gaan bezetten, en in die positie worden geconfronteerd met mensen van wie hun wordt meegedeeld, of van wie zij zelf constateren, dat ze 'diefstal' hebben gepleegd of dat ze zich hebben gedragen op een manier die de eerstgenoemden, de moederschoot nog maar net ontschoten, al als 'niet passend voor een man' hebben leren aanvoelen.

Tot besluit van deze paragraaf wijs ik nog op enkele belangwekkende onderzoeken, de laatste jaren in de USA verricht naar de reacties van mensen die geconfronteerd worden met slachtoffers en plegers van 'geweld':

- M.J. Lerner & G.H. Simmons, "Observer's reaction to the 'innocent victim': compassion or rejection?", in: Journal of Personality and Social Psychology, 1966, Vol. 4 Nr 2, p. 203 – 210

- M.J. Lerner & G. Matthews, "Reactions to suffering of others under conditions of indirect responsibility", in: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1967, Vol. 5 Nr 3, p. 319 – 325

- A. Lincoln & G. Levinger, "Observers' evaluations of the victim and the attacker in an aggressive incident", in: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1972, Vol. 22 Nr 2, p. 202 – 210.

4.2. Over plaatsing van M in de positie 'misdadig(er)'

We hebben in 4.1. gezien, dat men in staatsorganisaties die in de Middeleeuwen in deze streken te vinden waren, iemands plaatsing in de categorie (of 'positie') 'misdadig(er)' ging beschouwen als een vereiste waaraan voldaan diende te zijn, voordat bepaalde ernstige vormen van geweld jegens hem mochten worden gepleegd.

Deze vormen van geweld zijn sindsdien 'geraffineerd' tot de 'plaatsing in de gevangenis' die men in het plaatsingssysteem van de huidige Nederlandse staatsorganisatie aantreft. Ook de eisen voor de toelaatbaarheid van deze vorm van geweldpleging, zoals die in de voorschriften van deze staatsorganisatie zijn opgenomen, zijn, in vergelijking met de eisen die in de Middeleeuwse staatsorganisaties werden gesteld, aanzienlijk verfijnd en veel sterker geëxpliciteerd.

Maar deze explicitering en verfijning – vooral een gevolg van de Franse revolutie – hebben die eisen in hun oorspronkelijke opzet in hoofdzaak onaangetast gelaten. Ook volgens de officiële opvattingen binnen de huidige Nederlandse staatsorganisatie mag iemand in de interne omgeving van die organisatie in beginsel alleen in de positie 'misdadig(er)' geplaatst worden – of, in de terminologie van de huidige voorschriften van die staatsorganisatie, 'terzake van misdrijf veroordeeld worden' –, als hij zich naar de mening van de bezetters van bepaalde posities binnen die organisatie – tegenwoordig aangeduid met 'rechter' of 'raadsheer' in een 'gerecht' – heeft schuldig gemaakt aan iets wat zij in die positie afkeuren.

Die plaatsing mag door hen volgens de voorschriften van de Nederlandse staatsorganisatie uitsluitend gebeuren middels een openbare uitspraak, waarin zij hun beslissingen over die punten (in een wat andere terminologie weergegeven in de artt. 350 e.v. Wetboek van Strafvordering) kenbaar maken, nadat de betrokkene in het kader van een 'onderzoek ter terechtzitting' de gelegenheid heeft gehad om zich te 'verdedigen'.

Voor een goed begrip van deze plaatsingsprocedure dient erop te worden gewezen, dat een 'rechter' volgens de officiële opvattingen binnen die staatsorganisatie, zoals deze tot uitdrukking werden gebracht in de voorschriften van het 'Wetboek v Strafrecht', een niet-minderjarige onder bepaalde voorwaarden in de positie 'misdadig(er)' mag plaatsen, en wel alleen

- a) als hij ervan overtuigd is dat deze een hem 'telastgelegd feit' heeft begaan;
- b) als hij meent dat in dat 'feit' alle 'elementen' te vinden zijn van een in een 'wet' omschreven 'misdrijf', terwijl onder die 'elementen' het 'element' 'opzettelijk' voorkomt, en
- c) als hij niet aannemelijk acht dat de 'strafbaarheid' van betrokkene wordt 'uitgesloten' door 'toepasselijkheid' van één of meer der artt. 37 en 40-43 van het 'Wetboek v Strafrecht'.

In zo'n geval heeft men volgens de bedoelde opvattingen te doen met iemand die 'willens en wetens [... een] met de wet strijdige handeling [...] (heeft) teweeggebracht (die) uit haar aard [...] het kenteken is van zedelijke verdorvenheid [...] en/of] eenige booze hartstogt.aan het licht brengt." (Smidt 1891 p. 77 en 299.)

Zijn 'schuld' schuilt in die opvattingen hierin, dat hij uit vrije wil voor het kwade heeft gekozen. Deze opvatting van 'schuld' is in later tijden het uitgangspunt geweest voor een onderscheiding, m.b.t. de artt. 37 en 40-43 Wetboek van Strafrecht, tussen 'schulduitsluitingsgronden' en 'rechtvaardigingsgronden'. 'Schulduitsluitingsgronden' waren dan die 'omstandigheden, die een 'vrije wilsbepaling' voor de betrokkene onmogelijk maken; daaronder werden gebracht: art. 37 lid 1, sommige aspecten van art. 40, art. 41 lid 2 en art. 43 lid 2 Wetboek van Strafrecht.

Maar de vraag of de betrokkene uit vrije wil voor het kwade had gekozen komt, aldus de mensen die de genoemde opvatting over 'schuld' een geschikt uitgangspunt voor hun redematies achten, uiteraard niet aan de orde als datgene wat de man gedaan heeft, ofschoon het alle elementen van een in de wet o.a. met de term 'opzettelijk' omschreven 'misdrijf' behelst, onder de gegeven omstandigheden helemaal niet onder 'het kwade' te rekenen viel, m.a.w. als het werd 'gerechtvaardigd'. 'Rechtvaardigingsgronden' achten zij gegeven met de artt. 41 lid 1, 42 en 43, lid 1 Wetboek van Strafrecht en met sommige aspecten van art. 40 Wetboek van Strafrecht.

De meningsvorming over deze kwestie is mede beïnvloed

- door het feit dat men in de vorige eeuw in de genoemde staatsorganisatie de eisen voor de toelaatbaarheid van iemands plaatsing in de positie 'misdadig(er)', met de eisen voor de toelaatbaarheid van iets wat daar voordien weinig of niets mee te maken had gehad – namelijk voor de toelaatbaarheid van het tegen iemands wil innen van een geldsom onder verwijzing naar een door hem begane 'overtreding' – in dezelfde 'wetboeken' en met gebruikmaking van veelal dezelfde termen heeft opgenomen, en
- door het feit dat sommige mensen als bezetters van posities in 'de Hoge Raad der Nederlanden' op bepaalde ogenblikken besloten hebben om ook zg. 'ongeschreven strafuitsluitingsgronden' te accepteren.

Op deze ontwikkelingen wordt zo mogelijk in een later stadium nader ingegaan.

Aangehaalde literatuur:

Aben e.a. 1973	John Aben e.a., "psychiatrische patiënt vogelvrij?", Lochem, 1973, ISBN 90 6087 668 7.
Beach 1965	F.A. Beach, ed., "Sex and Behavior." New York, 1965.
van Bemmelen 1957	J.M. van Bemmelen, "Strafvordering", 6e druk, Den Haag, 1957.
Bloem 1972	B. Bloem, Nederlandse Jurisprudentie 1973 pag. 223.
de Cauzons 1909	Th. de Cauzons, «Histoire de l'inquisition en France », Deel I, Parijs, 1909.
Emerson 1962	R.M. Emerson, "Power-dependence relations", in "American Sociological Review", Vol. 27 (1962), p. 31 e.v.
Fredericq 1889	Paul Fredericq, «Corpus documentorum Inquisitionis hæreticæ pravitatis neerlandicæ», Deel I, Gent, 1889.
Fredericq 1892	Paul Fredericq, «Geschiedenis der inquisitie in de Nederlanden tot aan hare herinrichting onder Keizer Karel V (1025-1520) », Gent, 1892.
Goldstein 1963	H. Goldstein, "Police Discretion: The Ideal versus the Real", Public Administration Review, Vol. 23 (1963) p.144.
Gouldner 1971	A.W.Gouldner, "The coming crisis of Western Sociology", London, 1971.

- Gutter 1969a C. Gutter, "Ons strafrecht. Verkenning van een achtergebleven gebied", in C. Boef e.a., "Mooi rood is niet lelijk", Rotterdam, 1969, pag. 127 e.v.
- Gutter 1973a C. Gutter, 'posities, procedures, personen', in John Aben e.a., 'psychiatrische patiënt vogelvrij?', Lochem, 1973, ISBN 90 6087 668 7.
- Hall 1972 R.H.Hall, "Organizations. Structure and Process", Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1972, p. 297 e.v.
- Jelgersma 1959 H. C. Jelgersma, "De Krankzinnigenwet." Nederlands Juristenblad, 1959, pag. 409 e.v.
- Kamminga c.s. 1972 Kamminga c.s., Hof Amsterdam 28 december 1972, Nederlandse Jurisprudentie 1973 nr. 79.
- Koopmans 1972 T. Koopmans, "De juridische opleiding", in "Handelingen 1972 der Nederlandse Juristen Vereniging", deel I.
- Langemeijer 1967 G.E. Langemeijer, "Een betreuenswaardige bijdrage", Nederlands Juristenblad, 1967 pag. 11-14.
- Lerner 1966 M.J. Lerner & G.H. Simmons, "Observer's reaction to the 'innocent victim': compassion or rejection?", in: Journal of Personality and Social Psychology, 1966, Vol. 4 Nr 2, p. 203 – 210.
- Lerner 1967 M.J. Lerner & G. Matthews, "Reactions to suffering of others under conditions of indirect responsibility", in: Journal of Personality and Social Psychology, 1967, Vol. 5 Nr 3, p. 319 – 325.
- Light 1972 D.W. Light, "Psychiatry and Suicide. The Management of a Mistake." In: American Journal of Sociology, Vol. 77 nr 5 (1972) pag. 821 e.v.
- Lincoln 1972 A. Lincoln & G. Levinger, "Observers' evaluations of the victim and the attacker in an aggressive incident" in: Journal of Personality and Social Psychology, 1972, Vol. 22 Nr 2, p. 202 – 210.
- Matthijssen 1880 Jan Matthijssen, "Rechtsboek van Den Briel", Den Haag, 1880,
- de Monté Verloren 1942 J.Ph. de Monté Verloren, "Geschiedenis der Nederlandsche Rechtswetenschap", Dl I Afl. II, Amsterdam, 1942.
- Mooy 1964 A. M. Mooy, "De Krankzinnigenwet van 1884." Deventer-Antwerpen, 1964.
- Robbins 1965 Rossell Hope Robbins, «The Encyclopedia of Witchcraft and Demonology», Londen, 1965.
- Sears 1965 R.R. Sears, "Development of gender role". In: F.A. Beach, ed., "Sex and Behavior." New York, 1965.
- Smidt 1891 H.J. Smidt, "Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht", Deel I, (2^e druk). Haarlem, 1891.

- Szasz 1970 Th. S. Szasz, "Ideology and insanity." New York, 1970.
- Terreberry 1968 S. Terreberry, "The evolution of organizational environments", in "Administrative Science Quarterly", Vol. 12 (1967/1968), p. 590 e.v.
- van Veen 1973 Th. W. v. Veen, Nederlandse Jurisprudentie 1973 p. 218.
- Wallerstein 1973 I. Wallerstein, "American Journal of Sociology", Vol. 78 nr 6 (May 1973), pag. 1572-1573.